

**MY NAME IS
BONT**

FOURRURES

VOIR MAMMIFÈRES. OISEAUX. DOMESTIQUES (Animaux).

2

Un Pelletier.

Ein Kürschner.

1. une peau de tigre. 1. ein Tigerhäut. 2. un manchon de biene. 2. ein Schläffer von Biellfratz. 3. peau d'armeline. 3. von Hermelinfell. 4. peau de Zibeline. 4. von Zobél etc. 5. manchons de peau d'ours. 5. Bärenschläffer. 6. Taillant. 6. Meßer. 7. forces. 7. Scher. 8. de la craie. 8. Kreiden. 9. Egnalle et file. 9. Nadel und Zwirn. 10. queue de renard. 10. Füßschwanz. 11. peau de renard. 11. Felle von Füße. 12. queue de belette. 12. Iltischwaiße.

Cum Priv. May.

Mart. Engelbrecht excud. A. V.

WAT IS BONT?

Onder de term bont begrijpen we de algemene verzamelnaam voor bereide vellen van dieren en de producten, vooral kledingstukken, die deze vellen als grondstof hebben. Het feit dat bont door de eeuwen heen werd gebruikt, dankt het aan de typische natuurlijke eigenschappen van dit product, namelijk het leder (de lederhuid) en de beharing (de vacht).

De vacht is samengesteld uit haren, die een deklaag vormen en opgebouwd zijn uit hoornstof. Deze laatste is een slechte warmtegeleider, maar dank zij de uitwendige schubben van de haren kan de vacht lucht vasthouden en aldus een isolatielaag vormen. Veel dieren hebben een dubbele beharing; het kroonhaar (of schuthaar) en het wolhaar (winterhaar of donshaar). De kroonharen zijn de langste en stevigste haren. Ze ondersteunen de vacht en het wolhaar. Door de afwaterende opbouw beschermen zij het dier tegen de regen. Bovendien kan een dier de

isolerende luchtlag in de wolharen vergroten en verkleinen door de kroonharen op te zetten. Het wolhaar houdt de isolerende luchtlag vast en biedt zodoende bescherming tegen de koude.

De meeste dieren hebben in de winter een vacht met beide haartypes. Vele dieren hebben een rui periode na de winter waarbij de zomerbeeharing met weinig of geen wolharen zich ontwikkelt. In de herfst komt de dubbele winterbeeharing te voorschijn. Voor het verwerken van vellen tot bont kan men enkel gebruik maken van die vellen waarvan de rui naar de dubbele winterbeeharing reeds gebeurd is. Men spreekt dan ook meestal van *wintervellen*. Van de andere, de *zomervellen*, kan men enkel nog leder looien of decoratieve vellen bereiden.

De schacht van de kroonharen en soms de schutharen, kan in verticale zin verschillende kleurbanden of *vlaggen* vertonen. Maar ook de volledige vacht verloopt in kleur van rug over flank tot buik of van kop tot staart. Ook groeien de haren niet op gelijke lengte en even dicht op alle lichaamsdelen. Vooral op de kop en de poten zijn ze korter dan op de rest van het lijf. Ook van voor naar achter varieert de lengte. Wel wijzen de haren meestal naar de stuit van het dier, behalve soms in de nek, waar de richting en haarlengte zich

aanpast naar de voorpoten en de kop. Pelsmakers spreken over het *kruis* van een vel.

Voor het maken van een stuk in bont, dient men een aantal vellen van één diersoort bijeen te krijgen die op alle gebieden zo goed mogelijk op elkaar gelijken. Dit is niet altijd een simpele zaak. Het vergt dan ook vele jaren tijd vooraleer iemand een degelijke kennis van pelzen kan opbouwen.

HET VEREDELLEN VAN VELLEN TOT BONT

Het harde onbewerkte vel legt een lange weg af vooraleer het getransformeerd is tot duurzaam bont in een kledingstuk. Tijdens dit proces gaat men de vellen looien en eventueel de haren verven, beitsen (fixeren van de verfstof na het verven), scheren en roppen (epileren) tot men bruikbaar bont voor de bontwerker verkrijgt. Door de opeenvolging van de bewerkingen verkrijgt het vel een zekere soepelheid en stevigheid, naast een mogelijkheid tot goede langdurige bewaring. In tegenstelling tot het looien van leder, mag bij het looien van bont geen verlies in haren optreden. De haarwortel moet goed in het leder vastzitten. Het leder moet rekbaar en sterk blijven. Ook de haren moeten hun oorspronkelijke natuurlijke glans opnieuw vertonen of overtreffen.

GESCHIEDENIS

De persoon die het looien van bont als beroep uitoefent, duidt men meestal aan met de Franse naam *pellétier* (van het Latijn *pellis*). De precieze duiding van het beroep was echter door de eeuwen heen onderhevig aan veranderingen. Zo behoorden in de vroege Middeleeuwen de pelsmakers nog tot de lijfeigenen en werden zij *naaiers* genoemd. Vanaf de 11de eeuw begonnen deze handwerkslieden zich in de steden te verzamelen. Ze organiseerden zich en verkregen via in keuren vastgelegde vrijheden de mogelijkheid zich in gilden te verenigen. Door de middeleeuwse versplintering in feodale statjes en steden ontstond er een verscheidenheid van terminologie binnen de vele ambachten. Tijdens de eerste hoge bloeiperiode van het bont werd het ambacht opgesplitst in verschillende functies, waarbij iedere ambachtsman een gespecialiseerde handeling uitvoerde. Eenmaal deze bloeiperiode voorbij, werden de verschillende functies weer door een zelfde persoon uitgeoefend. Nadien werd de *pellétier* aangeduid als bewerkter van ruwe vellen. Dit werd nog later vervangen door *tanneur* (voor het looien van leder) en *appêteur* (voor het looien tot bont). *Pelletier* werd dan uitsluitend gebruikt om een handelaar in vellen aan te duiden. Vandaag is een *pellétier*

LINKS: OP DEZE GRAVURE ZIEN WE EEN PELLETIER GETOOID MET: 1. TIJGER; 2. MOF VAN HYENA; 3. HERMELIJN; 4. SABELDIER; 5. MOFFEN VAN BERENVELLEN; 6. EEN SNEDE; 7. EEN BEUGELSCHAAR; 8. KRIJGT; 9. NAALD EN DRAAD; 10. STAART VAN VOS; 11. VEL VAN VOS; 12. STAART VAN BUNZING

Reproductie van gravure uit 17de eeuw, gebruikt op flap publiciteit J.&F. Slachmuylder, Brussel, 1972

een handelaar in gelooid vellen voor het maken van bont. In het Nederlands spreekt men van pelterijhandelaar of pelshandelaar.

Het hele proces van de veredeling was eeuwenlang verborgen in een sfeer van geheim-

HET TRAPPELEN VAN DE VELLEN.

Foto uit: Société Anonyme des anciens établissements C. & E. Chapal Frères & Cie, 1832 - 1932

HET VERVEN IN DE KUIP.

Foto uit: Société Anonyme des anciens établissements C. & E. Chapal Frères & Cie, 1832 - 1932

zinnigheid. Iedere pelsmaker dacht het ultieme middel te bezitten om de pelzen te bereiden. De basisprincipes werden daarom angstvallig verzwegen en enkel aan opvolgers doorgegeven. Ook de aangevonden procedures waren zeer primitief. Al

HET VERWIJDEREN VAN HET VLIES.

Foto uit: Société Anonyme des anciens établissements C. & E. Chapal Frères & Cie, 1832 - 1932

het werk gebeurde grotendeels met de voeten. Een ton en een houten kuip waren de voornaamste werkmaterialen. Ondanks de verschillende varianten in procedures, kan men toch een algemene lijn in het primitieve looien voorstellen. Eerst

werden de vellen dichtgenaaid in vorm van een beurs met de haren naar de binnenzijde om de haren niet te beschermen. Vervolgens bracht men op de buitenzijde een laag vet, boter of olie aan. Deze vellen bracht men in een ton met een hellende houten bodem. Een arbeider ging naakt in de ton staan en rond de lenden werd een stuk doek over de opening van de ton gespannen. Hierdoor kon de warmte en de geur niet ontsnappen. De arbeider diende vervolgens uren met de voeten te trappelen tot de vellen volledig mals waren. Hierna werden de vellen uit de ton genomen. Men verwijderde met een mes het vlies en schuurde het vel glad op een bolronde mes. Om de vellen te reinigen bracht men ze vervolgens in een ton met zaagsel, kalk of krijt. Opnieuw werden ze met de voeten getrappeld om het overtollige vet in het zaagsel te laten trekken. Eenmaal gedroogd, werden de vellen flink geklopt om het zaagsel of de plaaster te verwijderen. Om de vellen te verven of te laten glanzen, bracht men de vellen stuk voor stuk in een grote platte kuip met verf op de bodem. Door het trappen met de voeten kon de verf in de vellen doordringen. Nadien werden de vellen in een handpers gewrongen om de overtollige verf te verwijderen. Ze werden vervolgens op een stapel gelegd om 24

uren te drogen en aldus het oxideren te vergemakkelijken. Daarna volgde opnieuw een reiniging in een ton met zaagsel van hard hout en werden ze opgeklopt. De resultaten waren niet zo schitterend. Vaak waren de kleuren vaag en onduidelijk. Bovendien bleek de fixatie van de gekleurde verf of de glansverf bij gebruik nogal snel onderhevig aan slijtage.

Toch gaven deze primitieve looiers blijk van enorme creativiteit bij het samenstellen van allerlei recepten. Vooral het verdonkeren van de vellen, ter imitatie van het dure sabel en otter, bleek hen eeuwenlang bezig te houden. Zo vinden we in het hoofdstuk *Der Kürschner* van Christoph Weigel uit 1698 (1) een receptuur van zilver in scheiwater (Spiritu nitri Solviret, vocht tot het scheiden van goud en zilver) gebruikt om de schone zwarte glans van sabel te bekomen. In de encyclopedie Roret uit 1841 (2) vinden we het recept van volgend middel om pels zwart te laten glanzen:

kalkwater : 11 liter, 177 centiliter
galnoten: 1 kg. 469 gram
loodoxyde: 490 gram
ammoniakzout : 63 gram
kopergroen: 63 gram
Romeïns aluin: 126 gram
antimonium: 63 gram
groene vitriool: 367 gram
ijzervijlsel: 122 gram
grafieterts: 30 gram

(1) WEIGEL, Christoph en BAUER, Michael, *Abbildung und Beschreibung der gemein-nützlichen Hauptstände*, Faksimile-Neudruck der Ausgabe Regensburg 1698, 1987
(2) Encyclopédie-Roret, *Nouveau manuel complet du chamoiseur, pelletier-fourreur, maroquinier, mégissier et parcheminier*, Parijs, 1841

DE FAMILIE CHAPAL

Vanaf de 19de eeuw kent het veredelen van bont enorme vooruitgang. De industriële revolutie en de snellere transportmiddelen bezorgden de verspreiding van bont ongeken-de mogelijkheden. Bovendien kwam de familie Chapal op het Franse toneel dat gedurende 100 jaar vooral het bewerken van konijnenbont enorme impulsen zou bezorgen. Hierbij ontwikkelden Marien Cougny en Leonard Chapal beiden aparte procedures, tot beide families verenigd werden door een huwelijk en ze gezamenlijk verdere ontwikkelingen op punt stelden.

Deze multinational avant la lettre begon in 1832 met ene zekere Marien Cougny. (1) Oorspronkelijk een boer zijnde, verhuisde hij naar Lyon en oefende er het beroep van metselaar uit. Nadien werkte hij er als arbeider in een zijdefabriek voor het verven van stoffen. Hier vergaarde hij de nodige kennis van het verven. Kort nadien begon hij zelfstandig te experimenteren.

Hij deed dit eerst op zijde, maar nadien gebruikte hij goedkope vellen zoals konijn dat tot dan toe zelden gebruikt werd in de bonthandel. Door de bevredigende resultaten uit die tijd, besloot hij een eigen zaak op te richten. In 1932 installeerde hij zich in Parijs, waar veel handelaars in bont op doortocht waren naar de beurzen in Londen en Leipzig. Marien Cougny profileerde er zich als de eerste verver van bont die konijn gebruikte. Zijn grote verdienste bestond erin dat hij op gebied van techniek heel wat verbeteringen aanbracht. Hij steunde zich op zijn ervaringen uit de zijdefabrieken en mits de nodige aanpassingen zette hij die technieken om in het verven van vellen. Zo werd zijde geverfd in een bad dat tegelijkertijd minerale en metallische beits bevat. Cougny kwam tot de bevinding dat het beits onvoldoende was om de kleuren te fixeren. De combinatie van verf en beits tastte boven-

HET BORSTELLEN EN BEITSEN VAN DE HAREN.

Foto uit: Société Anonyme des anciens établissements C. & E. Chapal Frères & Cie, 1832 - 1932

HET MANUEEL VERWIJDEREN VAN DE KROONHAREN.

Foto uit: Société Anonyme des anciens établissements C. & E. Chapal Frères & Cie, 1832 - 1932

HET MACHINAAL VERWIJDEREN VAN DE KROONHAREN.

Foto uit: Société Anonyme des anciens établissements C. & E. Chapal Frères & Cie, 1832 - 1932

dien in de warme baden de haren aan en maakte het leder bijzonder hard. Daarom verving hij de baden door een procedure van afwisselend borstelen met beits en verf op de toppen van de haren. Dit proces werd iedere keer onderbroken door het drogen en het opkloppen van de haren. De voordelen waren legio. Men had minder producten nodig. Het was minder vervuילend voor de haren en gaf een hogere en duurzamere glans. Hij slaagde er ook in om een grondig procédé te ontwikkelen waarbij het verven van de punten van de haren en de onderzijde van de haarschachten afzonderlijk kunnen gebeuren.

de soepel geworden vellen te ontvliezen, de zogenaamde *water-voorbereiding*. Nadien werden ze geweekt in een bad met looizuren zoals eikenschors en cachou of cachetu (een looizuurhoudend extract uit de bast van de acaciaboom). Dit procédé vergde weinig arbeidskracht en was zeer economisch in de verwerking van goedkoop konijnenbont. De betere vellen waren gereserveerd voor Chapal die ze verder bereidde en invette met koolzaadolie. Eenmaal terug in Frankrijk nam Leonard Chapal de techniek van de watervoorbereiding over. Het grote voordeel bestond erin dat de minder goede vellen die

toch het grootst in aantal waren, ook konden gebruikt worden. Het nadeel was dat de procédés van de waterbereiding en het verven moeilijk met elkaar te combineren waren. Men diende dus te zoeken naar twee bereidingswijzen die elkaar in kwaliteit bevorderden. In 1874 bekwamen ze een goede manier van bereiden. Voortaan konden alle gekochte vellen gebruikt worden. De beste waren bestemd voor de bontverwerking, de mindere vellen gingen naar de haarsnijderij, de hoedenmakers en als voering naar de handschoennijverheid. Vanaf 1882 breidde de firma zich verder uit

naar Brooklyn in Amerika. Daar leerden ze het zogenaamde *aniline-procédé* (aniline= kleurloze vloeistof, gebruikt als grondstof voor de fabricatie van kleurstoffen) kennen, dat ze combineerden met hun reeds gekende bereidingswijzen. Het eerste spectaculaire resultaat behaalden ze in 1893 met *noir brillant*. Konijn zag eruit als rivierotter! Dit was nog nooit gezien in die tijd!

Rond diezelfde periode vond men ook de techniek van het epileren of roppen uit. Onder het roppen begrijpen we het verwijderen van de harde kroonharen. In een eerste fase werd het roppen nog ma-

Ondertussen was een ander lid van de familie, Leonard Chapal, ook in de sector van konijnenvellen gestapt. In 1857 vestigde hij zich zelfstandig. Hij kocht de vellen voor eigen rekening en bereidde ze zelf. Vervolgens bracht hij ze per grootte en per kwaliteit in bundels van een dozijn op de markt. Wegens de oorlog in 1870 kwamen Leonard en zijn zus Annet Chapal naar België om vellen te kopen. Ze gingen bij vrienden, de gebroeders Carpentier, die ook de voorbereidingen en het verven van konijnenbont uitvoerden. Deze laatste werkten echter helemaal anders en gebruikten vellen van mindere kwaliteit. Hun methode bestond erin om de vellen nat te maken met water om zo

HET MACHINAAL SCHEREN VAN DE HAREN.

Foto uit: Société Anonyme des anciens établissements C. & E. Chapal Frères & Cie, 1832 - 1932

nuel uitgevoerd. Men plooidde het vel tussen de vingers en blies op de haren. De donsharen werden hierdoor neergestrekken, terwijl de harde kroonharen overeind bleven staan. Vervolgens knipte men deze kroonharen met een schaar of trok men ze uit met een pincet. Deze tijdrovende arbeid werd in 1894 vervangen door een machine. Deze legde de donsharen neer door roterende borstels die in tegengestelde richting draaiden. Ondertussen werden de kroonharen weggehaakt door de gezamenlijke werking van een over en heen bewegend mes en een draaiend mes.

Rond 1890 waren er nog verschillende gelijklopende uitvindingen in het mechanisch roppen van de kroonharen. Zo ontwierp Sutton onder meer een soort blaaswerktuig die de donsharen plat blies. De rechtopstaande kroonharen werden vervolgens afgebrand met een elektrische roodgloeiende draad.

Dergelijk behandelde konijnenvellen kregen het label *electric* en zijn meermaals terug te vinden in oude catalogi.

Tot in de 20ste eeuw werden de technieken die Chapal toepaste voortdurend verbeterd en behielden ze telkens hun voorsprong op de concurrenten. Deze firma installeerde een modern laboratorium, waar ingenieurs verder werkten aan het op punt stellen van de procédés. Ze hielden zich ook op de hoogte

van de meest uiteenlopende methodes. Door eigen uitvindingen en/of aankopen van bestaande bereidingsmethodes boekten ze veel vooruitgang. Ook de mechanische evolutie drong op alle vlakken door. Zo werd de handpers vervangen door een droogzwierder en het opkloppen van het bont door een machine met tientallen gelijktijdig kloppende stokken. Dankzij Chapal werd Frankrijk wereldleider op het gebied van de konijnenfokkerijen. Rond 1920 werden er jaarlijks 100 miljoen vellen geproduceerd. Hiervan waren 25 miljoen stuks bestemd voor imitatie van bont op bont, terwijl 75 miljoen vellen via de haarsnijderij naar de hoedenfabrieken gingen. Na 100 jaar was het familiebedrijf uitgegroeid tot een multinational met een omzet van 260.000.000 FF in het jaar 1932. Er waren toen 3.000 arbeiders tewerkgesteld.

(1) De dochter van Marien Cougny huwde Jean Chapal, de zoon van Léonard Chapal

HET VEREDELLEN VAN BONT VANDAAG

Na de intrede van de techniek en de machines, zorgde de wetenschap voor de verdere ontwikkeling in de looierijen. In moderne laboratoria werden de structuren van de lederhuid en van de vacht grondig bestudeerd. Aan de hand van grondige analyses werden de chemische reacties van de looizu-

MAND MET DE RUWE, ONBEWERKTE VELLEN.

PDS-Vellenbewerking, Destelbergen, foto Josiane Kisteman MIAT

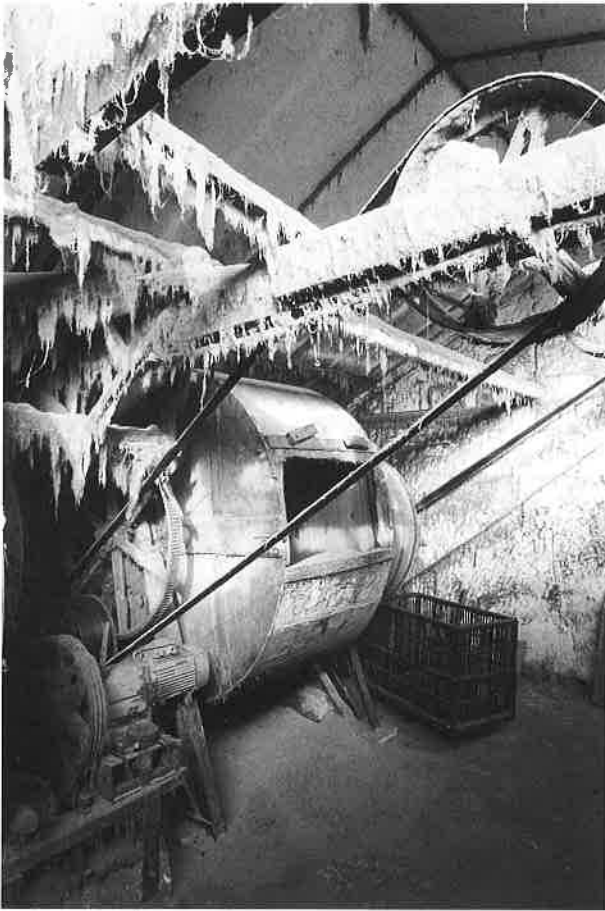
DE BLOK EN HET BLOKMES OM HET VLIES LANGS DE ZIJDE VAN HET LEDER TE VERWIJDEREN.

PDS-Vellenbewerking, Destelbergen, foto Josiane Kisteman MIAT

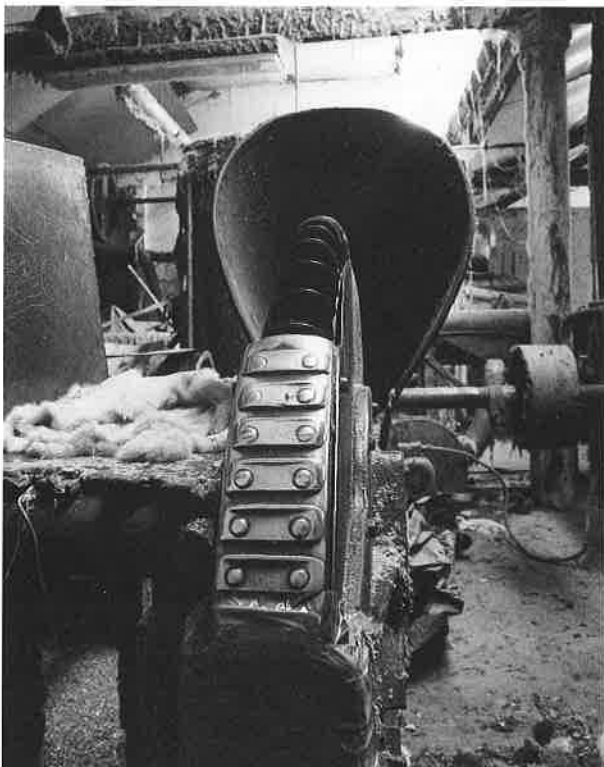
HET ZWIEREN VAN DE VELLEN.

PDS-Vellenbewerking, Destelbergen, foto Josiane Kisteman MIAT

HET VERVEN VAN DE VELLEN.

PDS-Vellenbewerking, Destelbergen, foto Josiane Kisteman MIAT

DE LOUTERTON.

PDS-Vellenbewerking, Destelbergen, foto Josiane Kisteman MIAT

ren op punt gesteld. Moderne fysica en scheikunde ondersteunen nu een eeuwenoud beroep, alhoewel de basistechnieken nog steeds dezelfde zijn gebleven. Maar nu men de kennis en de mogelijkheid bezit om bont op alle mogelijke manieren te bewerken, dringt een ander probleem zich op. Het looien van bont is met al deze chemische producten immers een vervuilende bedrijvigheid geworden. Vooral het afvalwater is voor het milieu een probleem. Daarom stelde de overheid nieuwe maatregelen in bij de zuivering van het afvalwater en door het bepalen van milieuvorgunningen. Deze maatregelen betekenen voor de bedrijven zware investeringen. De hele industrie wordt nu verplaatst naar de lagelonenlanden waar de aangepaste lonen en de onbeperkte milieumaatregelen het overleven van deze bedrijfstak nog mogelijk maakt.

We hadden de kans een dergelijk bedrijf van vellenbewerking te bezoeken in eigen land.

VOORAANZICHT VAN DE BAKELMACHINE WAAROP HET GELOOIDE VEL WORDT GERENT EN GEREINIGD.

PDS-Vellenbewerking, Destelbergen, foto Josiane Kisteman MIAT

Speciaal voor deze tentoonstelling en de toekomst werd een documentair archief aangelegd. Aangezien België ook een grote rol had gespeeld in de sector van de konijnenvellen, lag het voor de hand om een dergelijke site te kiezen. De keuze viel op P.D.S. Vellenbewerking in Destelbergen, een waar paradijs voor iedere industrieel archeoloog. Hier worden nog op de oude machines van weleer, in combinatie met de looi-procedures van vandaag, de ruwe konijnenvellen verwerkt tot talloze variëteiten van bont. De hele procedure kan u in de tentoonstelling zowel op videofilm, als in de fotoreportage bekijken.

De procedure start met het binnenbrengen van gedroogde, ruwe konijnenvellen. De kop en de staart worden afgesneden en vervolgens worden de vellen langs de buikzijde opengesneden. Na 24 uur weken worden zij geblokt; hierbij wordt het vlies langs de zijde van het leder met de hand losgemaakt en afgetrokken. Vervolgens wordt het vel afgeschraapt met een blokmes. De vellen worden gewassen en daarna in een bad met een zurig milieu gebracht, teneinde de poriën te openen zodat het looizuur haar werk kan doen. Dit proces duurt 24 uur. De vellen worden opgetrokken en in karren gegooid om uit te lekken.

Inmiddels wordt een bad met looizuren voorbereid waarin de vellen nog eens gedurende 24 uur ondergedompeld blijven.

Vervolgens worden de vellen gezwierd, opgeklopt in een molen, effen gelegd en op latten in een drogerij gehangen om te drogen.

Om het vel soepel te maken en het haar te doen glanzen, gaan ze voor vijf uur in een louterton met zaagsel om te ontvetten.

Daarna wordt het zaagsel verwijderd in de klopper (open louterton).

De vellen worden effen gelegd.

Het leder wordt gereinigd en tegelijkertijd gerekt op een bakelmaschine.

Het vel is nu klaar om te gebruiken voor verschil-

lende doeleinden: in de kleding, voor decoratie, geveerd of naturel.

DE BONTWERKER

DE BONTWERKER IN DE MIDDELEEUWEN

Alhoewel bont in de loop der eeuwen wel altijd een plaats heeft gehad in de geschiedenis van de kledij, komt de eerste erkenning in onze contreien pas vanaf de Middeleeuwen. Waarschijnlijk is het stijgend gebruik van bont grotendeels veroorzaakt door contacten met de bevolking van het Noorden. Ook het koudere klimaat in de 14de eeuw zette de bevolking ertoe aan om bont te dragen. Uit onderzoek blijkt dat er gedurende de 14de eeuw een constante

stijging was in het dragen van bont met een piek aan het einde van de 14de eeuw en begin 15de eeuw.

Door het overdadig gebruik van bont, kwamen er al snel maatregelen om het dragen ervan maatschappelijk te regelen. Zo was marter, hermelijn en vair voorbehouden voor de hoge adel en koninklijke hoven. Eekhoorn, bever, otter, haas en vos werden gedragen door de bourgeoisie en de kleine adel. Het gewone volk diende zich tevreden te stellen met schaaap, lam, kat, geit en wolf. De witte wintervacht van de hermelijn werd in de hoge kringen al gauw een symbool van zuiverheid, nadien van macht. Het hedendaagse gebruik van hermelijn in kronings-

mantels en in officiële ambtsgewaden is nog steeds een restant van deze middeleeuwse bepalingen.

Ook de term *bont* stamt uit de Middeleeuwen en is verbonden met de eekhoorn. De vacht van de buik van de gewone eekhoorn is het hele jaar door wit. Tijdens de winter verkleurt de pels van de rug naar de flanken van roodbruin naar overwegend blauwgrijs. Als deze volledige vellen aan elkaar genaaid worden, verkrijgt men dus een patroon van blauwgrijs met op regelmatige afstand een witte driehoek van de buik. Vandaar dat men er toen in het Nederlands de aanduiding *bontgekleurd* of *bontwerk* aan gaf. In het Frans sprak men van *varié* of *vair*.

ATELIER VAN EEN BONTWERKER UIT DE 16DE EEUW.

Uit: *De gentibus septentrionalium*, Olans Magnus, Rome, 1555

VOORBEELD VAN EEN BONTWERK IN MENU-VAIR.
Bruikleen Mevr. Muyderman, Dendermonde
foto Josiane Kisteman MIAT

HOUTSNEDE UIT DE 16DE EEUW MET VOORSTELLING VAN EEN MEESTER, EEN GEZEL EN EEN LEERLING.
Uit: P. Larisch, Die Kürschner und Ihre Zeichen

Naast *vair* bestaat er ook *menu-vair*. Hierbij splitst men de eekhoornvellen in ruggen en buiken en snijdt men vervolgens door de blauwgrijze flanken. Zo verkrijgt men pelzen van uitsluitend ruggen naast die van buiken. Om volledig te zijn dient nog te worden vermeld dat ook de borststukken van de eekhoorns afzonderlijk aan elkaar werd genaaid. Het ziet eruit alsof de pels schroefvormig verwerkt is en wordt *vintom* genoemd. Als ook nog de oren in de rijen vellen werd ingewerkt spreekt men van *schoonwerk*. Laten we tenslotte nog vermelden dat bij eekhoorns veel wilde kleurnuances voorkomen, waarbij de kleur van de pels sterk naar het zwart toegaat. Men maakte in de Middeleeuwen dan ook onderscheid tussen *rotwerk*, *grauwerk* en *schwarzwerk*. In vele steden bestonden zelfs

afzonderlijke gilden van deze drie kleurslagen van de eekhoornvellen.

Dat deze *vair* en *menu-vair* algemeen in onze gewesten gebruikt werden, bewijzen de talrijke afbeeldingen in oude miniaturen. Ook op de oudst bekende voorstellingen, namelijk de glasramen van de kathedralen van Chartres, Reims en Bourges, pronken de bontwerkers volop met grote stukken *vair*. In de jaren 1980 werd het gebruik van eekhoorn nogmaals bevestigd tijdens archeologische opgravingen van het oude huis De Greef in de Brusselse Boterstraat. (1) Daar botste men veeleer toevallig op een site, waaruit men kon afleiden dat het een atelier van een bontwerker betrof. In de laat middeleeuwse laag, gedateerd 14de - 16de eeuw, bevonden zich talrijke resten van onder meer eekhoorn. Uit analyse van de botjes bleek dat deze hadden toebehoord aan dieren welke bij aankomst reeds gevild waren. De aanwezigheid van neusbeenderen, poten en staartbeentjes wezen erop dat de vellen een tweede en precieuzere behandeling kregen ter plaatse.

Aangezien het bont in de Middeleeuwen vooral een praktisch nut had, namelijk het beschermen tegen de koude, werd de kledij dan ook gedragen met het bont naar de binnenzijde. Vandaar dat men in de Franse taal

ook spreekt van *fouerrer* en *foureur*, wat wil zeggen met voering bekleden of langs de binnenzijde bekleden met pels. In dit opzicht zijn de schilderijen van onze Vlaamse primitieven interessant. Vooral de panelen van de gebroeders Van Eyck vertonen rijkelijk veel bont. Op de kledij van de afgebeelde figuren, is er vaak een boord met bont te zien. Deze boord is geen zuivere versiering, maar eigenlijk een restje van de binnenzijde dat aan de buitenkant te zien is. Het gebruik van bont beperkte zich niet tot mantels alleen. Ook onderkleding, handschoenen, schoenen en mutsen werden van bont voorzien. Ook voor het interieur haalde de middeleeuwer bont in huis. Vooral dekens en kussens werden vaak in bont uitgevoerd. Dit is eigenlijk zeer logisch, aangezien men toen nog niet onze huidige middelen had om zich 's nachts tijdens de koude wintermaanden te verwarmen. Er werden ook hangende tapijten of gordijnen in bont gebruikt om grotere ruimtes in te delen in kleinere kamers. Uit archivalische bronnen blijkt dat de Franse koning Charles V in 1379 maar liefst 21 van dergelijke hangende tapijten bezat. Zo had hij er één uit hermelijn, bestaande uit 2128 vellen en één uit menuvair bestaande uit 5104 vellen!

Op de vermelde schilderijen is ook duidelijk

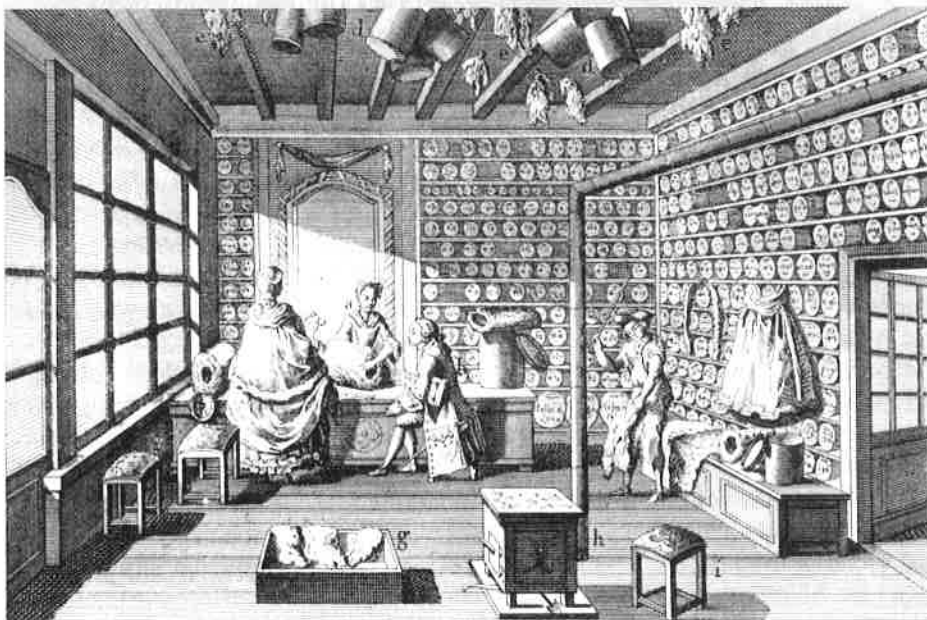
te merken dat het ambacht van het bont reeds een hoge kwaliteit haalde. De technieken waren nog veeleer primitief te noemen, maar dankzij het systeem van de gilden werd de kennis van het ambacht perfect doorgegeven aan een volgende generatie. Wie het ambacht wilde aanleren, ging bij een meester in dienst. Afhankelijk van het leergeld dat men betaalde, bleef een *leerling* er drie of vier jaar in opleiding. Eenmaal deze periode voorbij, werd hij *gezel* verklaard. Vervolgens had hij de keuze om vrij in de stad te werken of als rondreizend gezel verder het ambacht te leren. Wie echter *meester* wilde worden, diende verplicht een aantal jaren rond te trekken. Hierna diende hij een opgelegd meesterstuk te maken en voor te leggen aan de gilde.

De Europese handel in bewerkte bont was vooral gericht naar de noordelijke Scandinavische gebieden, Rusland, Oost-Azië en Noord-Afrika. De gebruikte dierenhuiden waren voornamelijk geit, lam, haas, hond, kat, vos, bunzing, lynx, wolf, beer, veelvraat, rivierotter, bever, nerts, luipaard, eekhoorn, hermelijn, sabelmarter en Russische vos. Leipzig ontwikkelde zich sinds 1554 vrij snel tot één van de belangrijkste handelsplaatsen voor het bont. Bij ons was Brugge de draaischijf in de route van het noorden naar Frankrijk. De pelzen werden er voornamelijk ingevoerd door de Hanzeatische handelaars vanuit de Scandinavische en Baltische landen, Polen en Rusland.

(1) GUEVORTS, Bernard, *Les restes animaux sous l'Ancienne Maison De Greef*, in Le Folklore Brabançon, mai 1988

DE ZOEKTOCHT NAAR HET BONT.

Vanaf de 16de eeuw stagneerde het gebruik van bont in onze gewesten. Bont bleef vooral als winterkleding zijn plaats opeisen. Nieuw is het feit dat bont tijdens de Renaissance plots met de haren naar de buitenzijde werd gedragen. Het uitbundige karakter van de barok zal hier zeker geen verandering in brengen, maar de weelde van het bont nog extra in de verf zetten. Bijzonder illustratief voor deze periode zijn de etsen van Hollar Wenzel (1607 - 1677) (1). Deze reizende kunstenaar liet met zijn oeuvre van 2800 prenten een boeiend beeld na van het alledaagse leven uit die tijd. Vooral zijn voorstellingen van kledingstukken behoren tot de meest verfijnde prenten die ooit in etstechniek verwezenlijkt werden. In de

ZICHT OP EEN BONTWINKEL UIT DE ENCYCLOPEDIE VAN DIDEROT.

**DETAIL UIT KAART
HISTORIC TRADING POSTS
AND TERRITORIES,
HUDSON'S BAY COMPANY.**
Bruikleen North American
Fur Auctions, Canada

**INDIANEN OP JACHT
NAAR PELZEN, SCHILDERIJ,
CORNELIUS KRIEGHOFF.**
Bruikleen North American
Fur Auctions, Canada

**NOG TOT OP VANDAAG WORDT DE PLAATSELIJKE
BEVOLKING INGEZET OM VELLEN IN TE ZAMELEN. HIER
ZIET MEN INDIANEN OP EEN VERZAMELPLAATS
OMSTREEKS 1930.**
Bruikleen North American Fur Auctions, Canada

14

tentoonstelling zien we een aantal van deze prenten. Opvallend hierbij zijn de telkens terugkerende voorstellingen van moffen. Nog tot in de 19de eeuw zal het gebruik van dergelijke moffen vrij courant blijven. De populariteit van de moffen vinden we ook terug in de encyclopedie van Diderot. (2) Zo ziet men op de prent met de voorstelling van de winkel aan twee

zijden schabben, waar de moffen in de kleinere dozen tot aan het plafond gestapeld staan. De andere pelzen bevinden zich in de grotere dozen beneden. In dezelfde encyclopedie vinden we eveneens vier verschillende patronen voor het maken van moffen.

Buiten Europa woedde de strijd om het bont in de 16de en de 17de eeuw in alle hevigheid. In

Rusland was de inzet het bont van het sabeldier. Fel gegeerd door de plaatselijke bevolking en de Europeanen, was in de 16de eeuw het bestand van deze marters vrij uitgedund. Maar er bestond nog zoiets als Siberië, toen een onbekend land met mogelijk een schatkamer aan sabeldieren. De familie Stroganoff, handelaars in pelzen uit Novgorod, bekwamen door bemiddeling van

tsaar Iwan, het privilege om in het onbekende land handelscompagnieën uit te bouwen. Vrij vlug werd duidelijk dat er zich inderdaad massa's sabeldieren bevonden. Systematisch nam men het land in bezit en bouwde men er houten forten als verzamelplaats voor de pelzen. Van de binnenkomende buit werden enkel de onbeschadigde en mooie pelzen aangenomen. Ze

moesten, met inbegrip van de buik, de poten en de staart, onbeschadigd zijn. Het mooiste bont was gereserveerd voor de kroon en ging als dusdanig naar de zogenaamde sabel-schatkamer. Daar werden de vellen gestockeerd om uiteindelijk de staatskosten, voedsel, artillerie en dure liefhebberijtjes van de tsaar mee te betalen. Aangemoedigd door het succes, trokken heel wat mannen op avontuur in Siberië. Wie het geluk had een goed jachtseizoen te hebben, diende zich voor de rest van zijn leven niet veel financiële zorgen meer te maken. Het spreekt vanzelf dat de misbruiken zich opstapelden. Reeds in de 17de eeuw verklaarde de overheid de hele handel in pelzen tot staatsmonopolie en was de particuliere handel als dusdanig afgeschaft. Steeds verder trekkend op zoek naar het bont, kwamen de Russen uiteindelijk in Alaska terecht. Hier werd onder tsarina Katharina II in 1799 een Russisch-Amerikaanse handelscompagnie opgericht. Wat de Russen echter niet wisten, was dat er zich hier al een andere strijd om het bont had afgespeeld.

Terwijl de Russen door Siberië trokken, voeren Europese zeevaarders over de oceanen op zoek naar een betere route naar het oosten. Zo vertrok in 1534 de Franse kapitein Jacques Cartier op tocht in de hoop de begeerde

route te ontdekken. Hij kwam echter terecht in Newfoundland, vanwaar hij terug naar Frankrijk kwam met een schip vol bever-, Canadese marter- en otterpelzen. Opgetogen over dit resultaat, keerden de Fransen terug en voeren de Sint-Laurensrivier op. Hier stichtten ze de eerste nederzettingen, waaronder Tadoussac en Hochelaga, wat burcht van de bever betekent. Deze laatste werd later bekend als de stad Montréal. Vrij vlug slaagden de Fransen erin een bloeiende handel met de plaatselijke indianen op te zetten. Bekend met hun woongebied, gingen de indianen op jacht en ruilden de pelzen in tegen Europese waren. De goede samenwerking was echter van korte duur. Door onderlinge concurrentie begonnen de indianen met elkaar te vechten. Hierdoor zagen de Fransen hun aanvoer van bont snel verminderen. Ondertussen was de Engelse zeevaarder Henry Hudson tijdens een dergelijke zoektocht toevallig de waters van de Hudsonrivier opgevaren. Terug in Engeland, kreeg hij in 1610 de toestemming er opnieuw heen te varen en alsnog de begeerde route te vinden. Gedurende deze tocht ontdekte hij de naar hem genoemde Hudsonbaai. Voor hem was het alvast geen geslaagd einde. Verrast door de harde winter, zat het schip gevangen in het ijs.

Het muitende personeel zette Hudson, zijn zoon en enkele trouwe vrienden op een sloep en lieten hen achter. Ze werden nooit meer gezien...

Al vlug bleek dat de Hudsonbaai geen doortocht was naar het Oosten, maar wel een schatkamer aan bont bevatte. Voor de Engelsen was dit voldoende om aan de ontginning van dit onbekende land te beginnen. In 1670 vaardigde koning Charles II bovendien een koninklijk charter uit. Hierbij verleende hij aan de Engelsen toelating om alle land rond de Hudsonrivier, economisch uit te baten en territoriaal uit te breiden. Dit charter betekende het begin van *The Compagny of Adventurers* of de welbekende *Hudson's Bay Company*. Het zal wel niemand verbazen dat de twee grootmachten Engeland en Frankrijk herhaaldelijk slaags geraakten in het nieuw ontdekte land. Wie de geschiedenis van Canada doorneemt, bemerkt de voortdurende onlusten en afwisselende overheersingen van de Engelsen en de Fransen. Gedreven door rivaliteit en onder het mom van missionering, speelde het monopolie van het bont een niet te onderschatten rol. Hierbij maakte men van de plaatselijke bevolking, de indianen, handig gebruik om het begeerde bont te zoeken. Pas in het begin van de 19de eeuw, in 1821, besloten de Fransen en de Engel-

sen de strijd te staken en beide handelscompagnies te fusioneren tot één. De naam van de *Hudson's Bay Company* bleef hierbij behouden.

We zouden hierbij uiteindelijk nog vergeten dat de inzet van al deze twisten voornamelijk het vel van de bever was. Dit allemaal omdat in die tijd het vel van de bever als enig bont voor waterdicht vilt te gebruiken was. In Europa maakte men er de zogenaamde *kastorenhoeeden* van, dit is een zeer fijne hoed voor heren. Omdat het vel zo belangrijk was, werd het ook gebruikt als waardemeter in de handelsactiviteiten van de Hudson Bay Company. Zo was 1 vel 1 pond tabak, 1 pond suiker of 1 dozijn naalden. Voor een vuursteengeweer diende men 20 vellen te ruilen. Om dit ruilverkeer te vergemakkelijken, vaardigde de Company een soort munt uit. Deze *tokens*, met de afbeelding van een bever erin geslagen, hadden de waarde van één of een half vel. Het spreekt voor zich dat in de Canadese gebieden nog ander bont te vinden was, waarmee sommigen tot voordien totaal onbekend waren, namelijk de Canadese marter, de Canadese lynx, de Amerikaanse nerts, de vos, de rivierotter, de wasbeer en de muskrat. In Zuid-Amerika had men intussen de chinchilla ontdekt. Rond 1770 werd dit bont voor het eerst verwerkt op het Europese continent

in garneringen en in moffen.

(1) Uit *Van plaat tot prent, grafiek uit stedelijk bezit, technisch benaderd*, catalogus tentoonstelling, Antwerpen, 1982

(2) DIDEROT, Denis en LE ROND D'ALEMBERT, Jean, *Encyclopédie, ou dictionnaire raisonné des sciences, des arts & des métiers, par une société de gens de lettre*, facsimile-uitgave MIAT

BONT IN HET TIJDPERK VAN DE INDUSTRIËLE REVOLUTIE

Het spreekt voor zich dat de Europese landen een ideale afzetmarkt vormden voor het vele bont dat in Siberië en Canada geoogst werd. De steeds efficiëntere transportmogelijkheden boden de handel in bont nieuwe mogelijkheden.

VERZAMELPLAATS VAN VELLEN IN PETROPAVLOSK, SIBERIË BEGIN 20STE EEUW.

Uit: Exposition Universelle et Internationale de Gand, 1913

VERZAMELPLAATS VAN VELLEN IN CHINA, BEGIN 20STE EEUW.

Uit: Exposition Universelle et Internationale de Gand, 1913

RECHTS: OVERZICHT VAN HET AANBOD BONT IN 1906.

Uit: La Mode Illustrée, 1906

Door de enorme rijkdom aan pelsdieren, kwamen ook de nieuw ontdekte pelzen langzaam op de markt. Laten we hierbij niet vergeten dat door de Franse Revolutie de maatschappelijke indeling van wie welke pels droeg, afgeschaft was. Iedere pels mocht voortaan door iedereen gedragen worden. Tenminste, diegene die het kon betalen. Op de afbeeldingen uit die periode is het niettemin opvallend dat hermelijn plots bij de dames een grote voorkeur genoot.

De man die echter het hele concept rond bont in de 19de eeuw zal veranderen, is de Fransman Victor Revillon. In 1839 nam hij het welbekende *Maison Givélet* in Parijs over. Revillon zag zich onmiddellijk voor een dilemma geplaatst. Hij ondervond dat teveel vrouwelijk cliënteel aan de bontwerker ontsnapte wegens te dure prijzen. Dit in tegenstelling tot het massale aanbod bont dat beschikbaar was. Daarom ontwikkelde hij het idee om de kwaliteit van de presentatie te verbeteren. Met andere woorden; het bont diende gelanceerd te worden. Het publiek zou het bont zien en het ook gebruiken. Daarbij moest men als handelaar ook profiteren van de rijke bourgeoisie die ervan droomde om met de aristocratie te rivaliseren. De confectie van het bont was geboren.

De grote magazijnen die toen in volle oprich-

ting waren, konden deze nieuwe mogelijkheden bieden. Aanvankelijk kreeg Revillon echter weinig steun uit die hoek. Maar eenmaal hij de eigenaars van de magazijnen overtuigd had, bleek zijn idee een schot in de roos. Door de economische bloei in deze tijd en het massale aanbod pelzen, kon bont voortaan goedkoper verkocht worden en kwam het in dagelijks gebruik. Weldra bevonden zich ook in Berlijn en Wenen dergelijke confectiebedrijven. De uitvinding van de bontstikmachine rond 1880 kon het succes alleen nog vergroten.

De organisatie van dergelijke grote bedrijven was in het begin mogelijk dankzij thuiswerk. Hierbij onderscheiden zich twee categorieën. Een eerste was de zogenaamde *Heimarbeit*. Dit werd aangewend om voorbereide stukken uit de ateliers door arbeiders thuis aan elkaar te laten naaien of af te werken. Ook voor het vervaardigen van halffabrikaten zoals moffen, voeringen en het versnijden van bont werd dergelijk thuiswerk uitbesteed. Een tweede categorie was de *Hausindustrie*, waaronder we de zelfstandige thuiswerkers dienen te klasseren. Uit dit thuiswerk ontwikkelden zich uiteindelijk de grote bedrijven die eigenlijk als echte fabriekjes kunnen beschouwd worden. De Parijse firma Revillon werkte met eigen

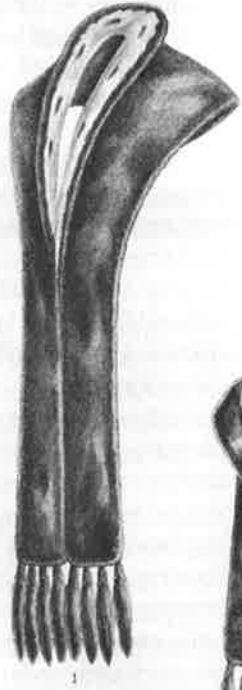
NOS FOURRURES

La fourrure tenant une place de plus en plus importante dans les modes actuelles, nous avons la certitude que nos modèles seront bien accueillis, et trouveront auprès de toutes les lectrices de *la Mode Illustrée* un succès égal à celui des années précédentes. Les parures que nous offrons ne laissent rien à désirer quant à la qualité des peaux qui les composent et les soins apportés à leur confection; elles ont été choisies parmi les modèles les plus nouveaux et les plus élégants de la saison et comprennent tous les genres de fourrures les plus en faveur; enfin, elles constituent par leurs prix avantageux une véritable occasion dont tout le monde voudra profiter.

M. T.

- N° 5. — Étole pour dames en lièvre noir avec motif en passementerie. **17 francs**
 En castor de Colombie **55 francs**
 En castor loutre. **90 francs**
 En vison de Iowa (*fourrure mélangée du marron foncé au beige clair*). **90 francs**
 En astrakan ou en skungs. **175 et 220 francs**
- N° 6. — Cravate pour jeunes filles et jeunes femmes, en castor du Texas (*beige foncé*). **43 francs**
 En vison zibeline. **45 et 52 francs**
 En vison du Iowa. **43 francs**
- N° 7. — Collet forme nouvelle en Ungawa, gilet broché. **170 francs**

- N° 9. — Col avec pans en castor de Colombie et herminette. **50 et 65 francs**
 En castor loutre et herminette. **70 et 90 francs**
 En vison zibeline et herminette. **70 et 90 francs**
 En astrakan Perstanier et hermine. **225 et 290 francs**
 En skungs et hermine. **225 et 290 francs**
- N° 10. — Cravate pour jeunes femmes et jeunes filles, jolie fantaisie dont le milieu du col, derrière, est terminé par deux têtes, et les pans avec incrustations de broderie en chenille de couleur et de fil d'or.
 En castor loutre. **60 francs**

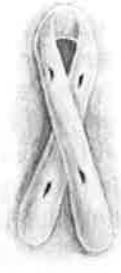
1

2

3

4

5

6

7

8

9

10

11

12

N° 1. — Étole pour dames en castor de Colombie (*marron très foncé*) et herminette: **125 francs**.
 En castor loutre et herminette. **185 francs**.
 En Ungawa. **130 francs**.
 Se fait en skungs et en astrakan à

des prix variés suivant qualité.

N° 2. — Col pour enfants en chèvre de Mongolie blanche **14 et 18 francs**
 En chinchilla d'Asie **14 francs**

N° 3. — Cravate en lapin riche (*marron très foncé mélangé blanc*) **8 francs**
 En castor du Texas. **16 francs**
 En petit-gris **17 francs**

N° 4. — Cravate pour fillettes en fausse hermine mouchetée, doublée en satin **4 fr. 50**
 En lapin riche **6 fr. 50**
 En petit-gris **25 francs**
 En castor du Texas. **22 francs**

En loutre d'Hudson. **190 et 250 francs**
 En astrakan, prix variés suivant qualité.
 Manchon en castor de Colombie. **25 francs**
 En castor loutre. **42 francs**
 En castor du Texas. **42 francs**
 En loutre d'Hudson. **45 francs**
 En vison Iowa. **45 francs**
 En Ungawa. **25 francs**
 En astrakan, à partir de **80 francs**
 En skungs **90 francs**

N° 8. — Cravate en vison Arizona (*quarrem clair moucheté de foncé*). **30 et 35 francs**
 En vison zibeline **30 et 35 francs**
 En castor de Texas. **25 et 30 francs**
 En castor loutre **32 et 40 francs**

Encastor du Texas: **70 et 90 francs**

N° 11. — Cravate pour jeunes femmes et jeunes filles en castor de Colombie. **25 francs**
 En castor du Texas: **38 et 45 francs**.

En vison Arizona: **38 et 45 francs**.
 En vison Iowa: **35 et 40 francs**.

N° 12. — Cols à pans pour dames en castor de Colombie: **32 et 38 francs**.
 En castor loutre: **65 francs**

En castor du Texas **65 francs**
 En vison Arizona **55 francs**
 En vison Iowa **55 francs**
 En vison zibeline **55 francs**
 En astrakan **100 et 130 francs**
 En skungs. **110 et 185 francs**

N° 13. — (sans dessin cravate) Renard de Sitka. **130 francs**
 Renard du Koudyke **170 francs**
 Renard blanc du Canada **190 francs**

Toutes ces commandes, accompagnées du montant, plus 1 franc pour le port d'une ou plusieurs fourrures, doivent être adressées à Mme Jeanne Girod, Service des Achats de la Mode Illustrée, 56, rue Jacob.

17

ateliers en met thuiswerkers. Vooral het uitlaten of allongeren van de vellen (zie hoofdstuk technieken) werd uitbesteed. Voor één uitgelaten vel waarin tien meter naad verwerkt was en één uur werk verricht was, werd 0,5 RM betaald. In het begin van de 20ste eeuw telde Parijs 500 thuiswerkers, waarvan er 200 voor Revillon werkten. Ook de Berlijnse firma H. Wolff & Brass liet in eerste instantie de confectie van pels door thuiswerkers vervaardigen.

Ondertussen werd achter de schermen ook hard gewerkt om nieuwe technieken uit te vinden of bestaande te perfectioneren. Soms hielp het toeval ook een handje. Zo werd de Canadese zeeotter rond 1790 voor het eerst in Europa ingevoerd. Aangezien men het bont niet kende, werd het gebruikt voor de productie van koffers en reistassen.

Door slijtage van de kroonharen ontdekte men echter vrij vlug de uitzonderlijke kwaliteit van het wolhaar. Daarom ging men spoedig over tot het systematisch verwijderen van de kroonharen. Op dergelijke manier werd zeeotter voortaan gebruikt voor petten, baretten, moffen, voering voor kledingstukken en in mindere mate voor de vervaardiging van kinderkleding. Pas in 1842 werd in Londen een procedure op punt gesteld om zeeotter te verven. Vanaf 1860 steeg het gebruik van zeeotter hierdoor aanzienlijk. Ook het gebruik van persianer of astrakan kwam pas volop in de mode toen de techniek van het verven ervan op punt stond. Nog tot 1880 werd astrakan enkel gebruikt voor petten, garneringen, voeringen en boorden van militaire kledij. Eenmaal men wist hoe het te verven, verschenen tussen 1880 en

1885 te Parijs de eerste korte jasjes.

Naast Canada en Siberië, begon in het begin van de 19de eeuw ook Australië een rol in de bonthandel te spelen. In het begin enkel met Australische opossum en vos, later uitgebreid met diverse soorten kangoeroes en wombats. Rond 1850 kwam men op het idee om konijnen in Australië te importeren. De beestjes gedijden daar echter zo goed, dat het een echte plaag werd. Daarom voerde men ter bestrijding ook vossen in, met het resultaat dat Australië naar het einde van de 19de eeuw een belangrijke leverancier werd van zowel konijn als vos.

De evolutie van dit alles leidde ertoe dat naar het einde van de 19de eeuw, vooral vanaf 1880, de populariteit van het bont naar een hoogtepunt steeg. Bont werd voortaan niet langer gebruikt als sierlijk garnituur. Het

was in die tijd echt nieuw om volledige kledingstukken in bont, met de haren naar de buitenzijde, te vervaardigen en te dragen. Een vrij volledig overzicht van de mogelijkheden van bont vinden we in de catalogus van *Pelleteries & Fourrures en Gros Félix Jungmann* uit de winter 1891 - 1892. Men had toen keuze uit volgend assortiment:

Moffen voor dames, jongedames en kinderen; boa's; fantasiekragen voor dames; banden voor garnituren; schoudermantels voor dames; fantasieboorden voor dames; bontstola's voor dames; fantasiegarnituren voor dames; bruidskorven; jassen voor dames; mouwen; baretten; voeringen voor dameskleding; voeringen voor balkleding; voeringen en garnituren voor herenmantels; mobiele boorden voor heren; boorden en garnituren voor jongegeren; korte

ZICHT OP HET ATELIER VAN MALLIEN OMSTREEKS BEGIN 20STE EEUW.

Uit: Fourrures R. Mallien, Bruikleen Postmuseum, Brussel

overjassen voor heren; garnituren voor koetsiers; dekkleden voor wagens; tapijtkleden en matten.

Uit deze catalogus blijkt dat er een duidelijk onderscheid was tussen bont voor mannen en bont voor vrouwen. Bij de dames was bont erop gericht om het luxueuze aspect en de vrouwelijke elegantie te ondersteunen. Bij de mannen had bont een duidelijk functionele bedoeling, namelijk als bescherming tegen de koude. Mannen droegen bont dan ook altijd langs de binnenzijde. Naar gelang de functie hadden ze dan ook verschillende mantels ter beschikking. Dit bijvoorbeeld als chauffeur, als koetsier of voor de jacht. Enkel de zogenaamde *dandy's* droegen mantels met bont naar de buitenzijde. Nog tot in de 20ste eeuw zou dit een typisch mannelijk modebeeld blijven. Typisch voor die tijd zijn ook de zogenaamde *corbeilles de mariages* of *bruidskorven*. (1) In het begin van de 19de eeuw was het de gewoonte dat een man aan zijn verloofde een mandje met geschenken overhandigde. Tegen het einde van de 19de eeuw, was het mandje inmiddels vervangen door een kist met geschenken die men in de toekomstige woning plaatste. De bonthandel speelde op dit fenomeen in door ook dergelijke bruidskorven aan te bieden. In dozen van geurend

hout werden onder andere een boa, een stola, een mof en bijpassende pelzen als geschenk aangeboden.

De bekroning van deze eeuw was ongetwijfeld de aandacht die bont kreeg in de wereldtentoonstelling van Parijs in 1900. Speciaal voor de gelegenheid hadden de grote Franse modehuizen er hun mooiste stukken tentoongesteld. Uiteraard was het huis Revillon de publiekstrekker bij uitstek. Aangemoedigd door het succes, infiltreerde deze firma inmiddels in alle sectoren van de bonthandel. Uiteindelijk zouden ze het hele productieproces gaan domineren: van de jacht in Canada tot en met het afgewerkte product in Parijs.

De populariteit van bont bleef aanhouden tot de jaren 1930. Het ambachtelijk bedrijf van weleer was vervangen door ateliers met personeel dat in een hoog tempo massa's bont verwerkte. De gehele bonthandel had zich inmiddels ook intern uitgebreid met verschillende gespecialiseerde handelsondernemingen. Zo waren er groothandelaren in pels die werkten op het internationale niveau. Zij verhandelden vooral grote loten ruwe pels van de ene grote veiling naar de andere. Andere handelaars kochten vooral reeds voorbereide vellen die ze ofwel doorverkochten, ofwel voor eigen rekening verder bereidden. Tot slot waren er nog

handelaars die ieder seizoen iets nieuws uitdachten en dit in de detailhandel lanceerden. Ook bij de bontwerkers was een splitsing ontstaan tussen de groothandel met de confectie en de bontwerker die nog steeds op maat naar de wens van de klant werkte.

(1) RAYMOND, Emmeline, *La Corbeille de Mariage*, in *La Mode Illustrée*, 26 novembre 1899, n° 4

BONT IN BELGIË

Het succes van de grote modehuizen drong naar het einde van de 19de eeuw ook in België door. Aangezien Parijs de mode dicteerde, werd bont eveneens in het gamma opgenomen. Vooral Brussel ontwikkelde zich vrij snel tot het centrum van de bonthandel. Na de eeuwwisseling vonden de Belgische dames hier voldoende *haute nouveauté* om de garderobe uit te breiden. In de tentoonstelling spitsen we de aandacht op twee bedrijven uit deze periode, namelijk Hirsch en Mallien, de enige waarvan nog archief bewaard bleef.

De firma Hirsch & Cie werd gesticht in 1869 door Léo Hirsch en zijn vrouw Johanna Freudenberg. Het Joods-Duitse koppel installeerde zich te Brussel op de hoek van de Nieuwstraat en de Nieuwe Brug als kleinen groothandelaars in gewezen stoffen. Reeds in 1872 verhuisden ze naar de nieuwe *Galerie*

du Commerce in de Nieuwstraat waar ze ook damesconfectie aan het assortiment toevoegden. In de commerciële roes van de late 19de eeuw specialiseerde de firma zich uiteindelijk in luxe-artikelen en in haute couture voor de vrouw. Alles was er verkrijgbaar, behalve schoenen. Het luxueuze aspect werd ook naar de klant toe bijzonder benadrukt door een omgeving van glitter en weelde. Oude foto's van de voormalige etalages getuigen van al deze modieuze weelderigheid. Waar de klant niet kwam, was de luxe echter ver te zoeken. Het personeel diende met heel wat minder tevreden te zijn. In dit hele complex kreeg ook bont een belangrijke plaats. Nog in 1930 stond bont met een bruto omzet van 798.233,17 BEF op de derde plaats geklasseerd. Wellicht niet onbelangrijk was het feit dat Hirsch met het bont persoonlijk hofleverancier was voor de toenmalige koningin Elisabeth. Om de hele organisatie in een dergelijke groothandel punctueel te laten verlopen was een strikt hiërarchische structuur nodig. Aan de top stond de algemene patroon. Per afdeling volgde er dan een mannelijke afdelingschef die vooral een commerciële functie had. De chef van het atelier was vervolgens verantwoordelijk voor de arbeiders. Deze man mocht echter niet met de klanten praten.

Onder de arbeiders groepeerden zich de vrouwelijke verkopers en stoffeerdere en de mannelijke bontwerkers.

Door hun uitgebreid assortiment artikelen, gaf de firma geen uitgebreide catalogi uit. Ze voerden veeleer de politiek van *het laten zien*. Daarom waren er regelmatig modeshows, persoonlijke defilés en de zogenaamde *fêtes d'élégance*. Dit hield in dat bij bepaalde sociale evenementen de firma zich vertegenwoordigde met een aantal mannequins. Deze paradeerden dan de hele namiddag of avond rond in wisselende kostuums. Zo huurde de firma Hirsch ook tijdens de zomermaanden een winkelpand in het casino van Oostende. Dit was dag en nacht open. Vooral 's nachts was de verkoop bijzonder goed door de mannelijke bezoekers die na een succesrijk bezoek aan het casino de gezelschapsdames op bont trakteerden. De firma Hirsch stopte al zijn activiteiten in 1962 omdat de zaken in luxeartikelen niet langer winstgevend waren. De hele galerij verdween en in de plaats kwam de huidige C&A.

Een firma die het over een andere boeg gooide, was *Fourrures R. Mallien*. Zij verkochten uitsluitend bont in een luxueus pand, gesitueerd op de Grote Zavel in Brussel. Tot voor kort huisde hier het Postmuseum. In ieder geval is het gebouw gedurende al

ZICHT OP DE SOBERE EETZAAL VOOR HET PERSONEEL BIJ DE FIRMA HIRSCH.

Foto bruikleen archief familie Pierre Hirsch, Brussel

die tijd intact bewaard gebleven. Waarschijnlijk is het hiermee één van de zeldzame overblijfselen van de Belgische bonthandel uit het begin van de 20ste eeuw. Mallien hechtte blijkbaar ook veel belang aan de presentatie van de bonthandel, maar dan op papier. Zo is er een prachtige catalogus uitgegeven met uitsluitend foto's van de zaak. Waarschijnlijk werd deze catalogus aan de klanten geschonken bij de aankoop van bont. Op de foto's zijn de verschillende werkplaatsen, de burelen en het salon te zien. Zo mogelijk nog mooier zijn de catalogi die Mallien ieder jaar publiceerde. In de tentoonstelling is hieruit een selectie opgenomen. Bijzonder opvallend is de verzorgde afwerking, waarbij men de toenmalige technische en artistieke mogelijkheden volop benutte.

Een ander geslaagde samenwerking tussen kunstenaar en modeontwerper vormde de zogenaamde *Catalogue Samuel*, (2) geïllustreerd door René Magritte in 1926 en 1927. Het is bekend dat de betrokkenheid van Magritte bij deze

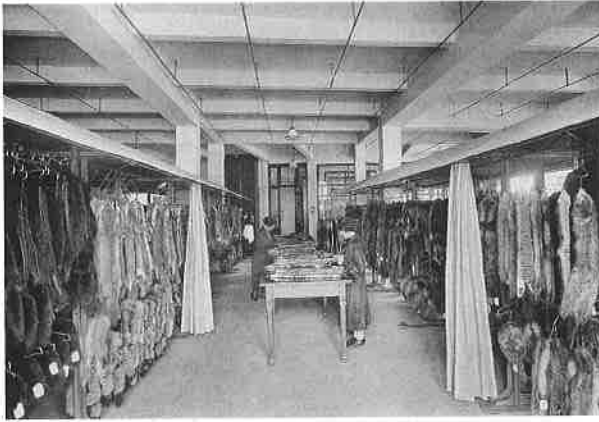
KONINGIN ELISABETH EN PRINSES MARIE-JOSÉ, BEIDEN MET EEN MANTEL VAN HIRSCH.

Foto bruikleen archief familie Pierre Hirsch, Brussel

EEN JOURNÉE D'ÉLÉGANCE OP DE HIPPODROOM VAN BOSVOORDE, MEI 1953.

Foto bruikleen archief familie Pierre Hirsch, Brussel

**TEKENING VAN MAGRITTE
IN DE ZOGENAAMDE
CATALOGUE SAMUEL.**

Uit: Le catalogue Samuel,
collection Fac-Similé, 1996,
bruikleen privé-collectie

**ZICHT IN HET SALON EN DE
VERKOOPAFDELING BIJ
MALLIEN.**

Uit: Fourrures R. Mallien,
Bruikleen Postmuseum,
Brussel

**ZICHT OP DE RUIMTE
WAAR DE PELZEN
GESTOCKEERD WERDEN BIJ
MALLIEN**

Uit: Fourrures R. Mallien,
Bruikleen Postmuseum,
Brussel

catalogus louter op commerciële grond gebaseerd was. Hij werkte aan beide catalogi mee door bemiddeling van Norine Van Hecke - Deschrijver, die een vriendin was van mevrouw Samuel.

Het spreekt voor zich dat naast deze aangehaalde bontwerkers, er nog honderden in België actief waren. Sporadisch dook in de archieven soms nog een enkele catalogus van hen op. Net zoals in andere sectoren, staan we ook hier weer voor het probleem dat weinig of niets bewaard is. Dit is ook logisch. Het aantal bonthandels kende vanaf de jaren 1950 een langzame terugval. De bontwerker die zijn bedrijf stopzette, gaf het archief mee met het oud papier en de machines werden weggedaan als oud ijzer. De firma Hirsch deponeerde wel haar archief. Dit is onlangs geïnventariseerd, bestudeerd, ontsloten en wordt binnenkort voor het publiek toegankelijk. De oude ateliers zijn verdwenen.

(1) CHRISTIAENS, Daniel, *De Belgische bijdrage tot de mode in de jaren twintig*, In Interbellum Cahier 2, 1985

BONT VANDAAG

De Belgische bonthandel was nog tot ongeveer 1980 een succesvolle sector. Maar toen kwamen er acties van dierenbeschermingsorganisaties, die een enorme weerslag hadden op de verkoop van bont. Plots stond bont in het middelpunt van een wereldwijde ethische discussie. De publieke perceptie van gewaardeerd statussymbool draaide helemaal om tot niet langer gewenst kledingstuk. Ook in België daalde het aantal bontzaken en de verkoop van bont gevoelig. Zo waren er in de jaren 1950 nog ongeveer 600 detailzaken in bont, waar er nu nog ongeveer 125 van overblijven. De verkoop van bont heeft zich gedurende deze periode wel uitgebreid als onderdeel van grote kledingwinkels en grootwarenhuizen. De bontwerkers die wisten te overleven, deden dit door hun assortiment uit te breiden met leder en daim. Het personeel werd tot een uiterst minimum herleid. Hierbij kregen de bontwerkers nog enorme concurrentie vanuit de lagelonenlanden. Deze mantels worden hier goedkoper op de markt gebracht. Voor de consument in een steeds veranderende maatschappij zijn deze kledingstukken vrij aantrekkelijk. Men hoeft dus niet langer twintig jaar in een verouderde mantel rond te lopen, maar kan men zich vrij regelmatig een nieuwe

FOTO UIT CATALOGUS VAN BONTWERKER WOLFF, BRUSSEL, 1910-1911

Bruikleen catalogus De Mesmaeker, Brussel

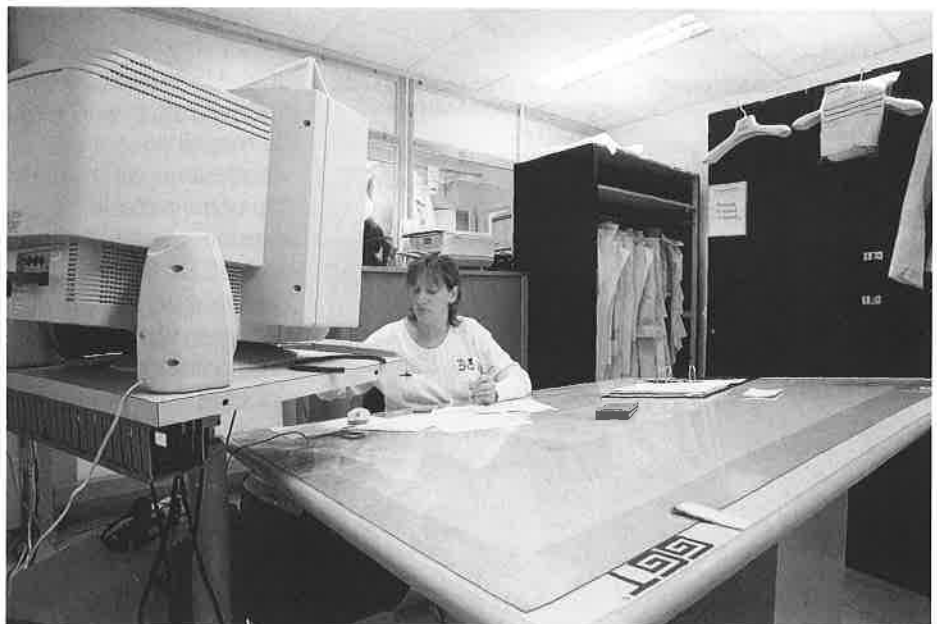
CREATIE UIT TIBETLAM VAN ANN DEMEULEMEESTER UIT DE COLLECTIE 1999-2000, WAARBIJ ZIJ TERUGGEGAAN IS TOT DE ESSENTIE VAN DE VORM EN HET MATERIAAL.

Foto Dan Lecca, bruikleen Ann Demeulemeester

22

IN DE MODERNE BONTHANDEL HEEFT DE COMPUTER ZIJN INTREDE GEDAAN, BIJVOORBEELD VOOR HET MAKEN VAN PATRONEN.

Foto uit atelier Parmentier, Meulebeke door Josiane Kisteman, MIAT

modieuze mantel aanschaffen. Met andere woorden, de duurzaamheid van bont keert zich tegen het bont zelf.

De bonthandel heeft intussen dit probleem begrepen. Zij wil kost wat kost af van het oubollig imago en werkt hard aan steeds vernieuwende en trendset-tende ideeën. Vooral op het gewicht en de kleur van bont wordt geëxperimenteerd. De resultaten zijn reeds merkbaar. Bont zit weer in de lift. Vooral kort geschoren bont met een modieus tintje is nu op het straatbeeld te zien. Voor wie vandaag gediplomeerd bontwerker wil worden, stelt zich een ander probleem. De enige school waar men het beroep kan aanleren, de zogenaamde Arts et Métiers in Brussel, start pas met de cursus als er een voldoende aantal leerlingen zijn. Aangezien dit al jaren niet het geval is, dienen toekomstige bontwerkers de stiel op atelier of in de buurlanden te gaan leren.

De bontwerkers worden vandaag in België vertegenwoordigd door de Belgische Bontfederatie. Reeds aan het einde van de 19de eeuw was er een Chambre Syndicale de la Fourrure de Belgique. Een heroprichting had plaats in 1911. Deze syndicale kamer bestond uit enkele groothandels, zoals pelterijen en confectie en enkele detailzaken in bont. Begin 1994 werd de syndicale kamer ontbonden.

De Unie van Bontwerkers-Technici van België is opgericht begin de jaren 1920. Hun doel bestond erin om onder de detailzaken elkaar op de hoogte te houden van de ontwikkeling van nieuwe verwerkingstechnieken. Daarbij werd ieder jaar een vooruitzicht op de komende mode aan de leden meegedeeld. Meestal ging dit door in de vorm van een vergadering en praktische uitleg. Hoe de bontwerker zich in de toekomst zal handhaven, is nog een open vraag. Misschien evolueert hij tot een gespecialiseerd verkoper in prêt-à-porter in bont, waarbij hij nog de nodige kennis bezit om reparaties en modeltransformaties uit te voeren. Of misschien weet hij zijn beroep weer op te waarden tot een volwaardig onderdeel in de kledingindustrie. De toekomst zal hierover beslissen.

GEREEDSCHAPPEN EN TECHNIEKEN

HET GEREEDSCHAP VAN DE BONTWERKER

Iedere bontwerker heeft voor de uitoefening van zijn beroep een basispakket aan gereedschappen nodig. De principiële functie van dit gereedschap is in de loop der eeuwen nauwelijks veranderd. Het is enkel moderner geworden en vaak geëvolueerd tot een machine. Hieronder volgt een overzicht van de meest gebruikte gereedschappen en toestellen die ook

grotendeels in de tentoonstelling te zien zijn.

Het werkblad

In het atelier neemt het werkblad de centrale plaats in. Het moet bij voorkeur voldoende groot zijn om er een mantel helemaal op open te leggen. Het moet ook uit een goede, zachte houtsoort bestaan om vlot te kunnen nagelen. Een bontwerker zal het liefst ook gebruik maken van meerdere werkplanken. Bijvoorbeeld één die glad blijft om rechtstaand aan te werken, een tweede als snijtafel, een derde als nagelbank, enzovoort. De hedendaagse werkbanken zijn ook tegelijkertijd droogtafel, waarbij men de werkplank kan wentelen. Terwijl men aan één zijde een pels spijkt (of niet), kan men een reeds gespijkerd vel laten drogen. Deze droogtafel is aan de binnenzijde hol en bevat 8 infrarode lampen en 2 ventilatoren.

Spijkers

Een bontwerker heeft steeds een grote voorraad spijkers nodig, teneinde bij de verwerking van het bont de vellen in model te kunnen spannen. Tegenwoordig maakt men meestal gebruik van een mechanische handnietmachine of een niethamer met perslucht. Waar men vroeger een kleine drie uur spijkerde om een kledingstuk of mantel op te spannen, doet men daar nu slechts 45

minuten over.

De spijkertang

Dit is een tang met een lange, smalle en platte bek waarin een tandsluiting verwerkt is. De geribbelde onderkant dient om de spijker of speld in de plank te slaan.

Werkwijze: de tang wordt in de rechterhand vastgehouden, terwijl men met de linkerhand het bont aantrekt. Dan pakt men met de tang de rand van het bont vast, plaatst men de spijker op die rand en geeft men met de onderkant van de tang een zachte tik op de spijker.

De afspijkerkam

Ook wel afnietkam, afniethark of nietjesterrekker genaamd. Dit is een stalen kam met grove tanden waartussen de spijkers precies passen. Hierdoor kan men de spijkers perfect uit de plank lichten. Werkwijze: men houdt de punt van de kam plat op de plank als steun voor de hefboomfunctie, terwijl men met de rechterhand langs de spijkers een opwaartse beweging maakt. Het enige gevaar bestaat erin dat het bont hierbij uitgerokken wordt. Dit kan voorkomen worden door de hand te houden op de plaats waar men de spijkers uit het vel licht.

Het bontmes

Dit is een speciaal voor het bontwerk ontworpen mes dat een apart model heeft. Het is vervaardigd uit staal en heeft aan de bovenkant

VOORBEELD VAN EEN MODERNE NIETMACHINE.

PDS-Vellenbewerking, Destelbergen, foto Josiane Kisteman, MIAT

AFSPIJKERKAM.

schenking Dhr. Goffart, foto Josiane Kisteman, MIAT

SPIJKERTANG.

schenking Dhr. Goffart, foto Josiane Kisteman, MIAT

twee koperen verdikkingen; één boven op de rug en één aan het uiteinde. Hierdoor ligt het mes vast in de hand. Het mes zelf is tegenwoordig bijna altijd een industrieel veiligheidsmes. Het uiterst dunne en scherpe mes zorgt ervoor dat tijdens het snijden van de pels aan de zijde van het leder, zo min mogelijk haarwortels worden doorgesneden. Het gewone mes wordt nog gebruikt voor zeer dikke pelzen waarop het mes zou afbreken. Werkwijze: de wijsvinger legt men over de hoge rug van het mes, terwijl men het mes tussen duim en middenvinger vasthoudt. Bij het snijden let men erop het bont niet op de tafel te laten rusten. Het bont moet met de linkerhand zover worden opgeheven dat de snede vrij van de tafel komt. Anders zouden ook de haren gesneden worden, wat hier uiteraard de bedoeling niet is.

Het strekhout

Dit is een onmisbaar

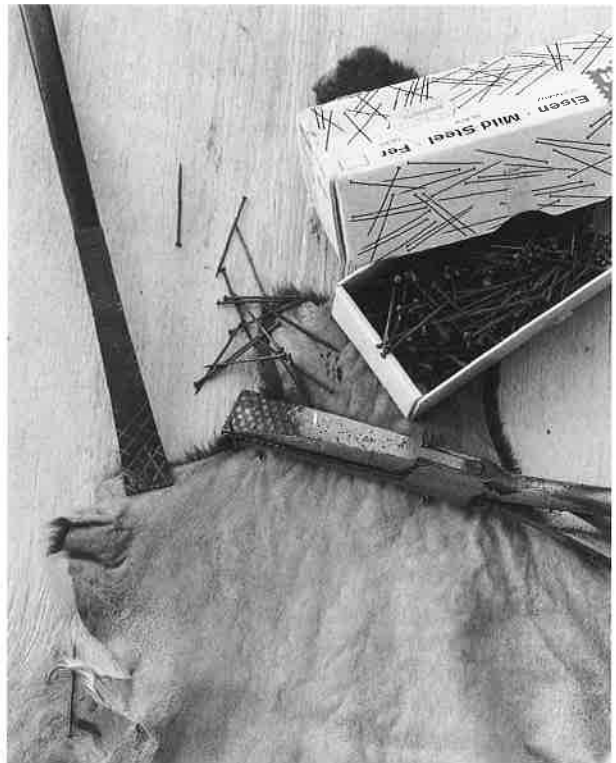
stuk gereedschap dat voor alles kan gebruikt worden. Voor het plat strijken van de naden, het soepel wrijven van gespijkerd bont en het rekken van bevochtigde vellen. De strekhouten bestaan in drie soorten; namelijk geheel van hout; met zacht metalen (aluminium) inleg; en met rol (strekrol). Werkwijze: het wordt met de rechterhand gehanteerd, terwijl men met de linkerhand het vel vasthoudt. Dan strijkt men over het vel met het strekhout, zodat het hierdoor gerekt wordt.

De bontkam

Bontkammen bestaan in verschillende soorten. Zo is er een kopepen kam met grote, fijne tanden en stompe punten. Daarnaast bestaat er nog een stalen kam, die zeer geschikt is voor grover materiaal.

VOORBEELD VAN EEN BONTMES.

Bruikleen Mevr. Muyderman, Dendermonde, foto Josiane Kisteman, MIAT

DRAADBORSTEL.

Bruikleen Mevr. Muyderman, Dendermonde, foto Josiane Kisteman, MIAT

DIVERSE VOORBEELDEN VAN MALLEN VOOR NADEN.

Bruikleen Mevr. Muyderman, Dendermonde, foto Josiane Kisteman, MIAT

LINKS ONDER: HOUTEN MAL VOOR EEN MOF.

Bruikleen Mevr. Muyderman, Dendermonde, foto Josiane Kisteman, MIAT

ONDER: KLOPMACHINE.

Bruikleen Dhr. Demesmaeker, Brussel, foto Josiane Kisteman, MIAT

Het radeerwiel

Het radeerwiel is kortweg rader genoemd, gebruikt men om patronen af te nemen of in te delen. Het radeerwiel voor bont heeft langere en scherpere tandjes dan het klassieke radeerwiel voor patronen. De bontwerker kan er nog andere werkzaamheden mee verrichten, zoals bij de verwerking van pelzen waarin fantasienaden moeten worden overgenomen of waarbij het ene vel naast of boven het andere moet worden afgetekend.

De priem

De bontwerker gebruikt de priem hoofdzakelijk bij de voorbereiding en het repareren van vellen. Waar nodig, worden de te repareren plaatsen met de priem aangetekend. De perforaties, welke dan aan de zijde van het leder zichtbaar zijn, dienen als richtlijn.

Krijt en krijtroller

Krijt wordt meestal

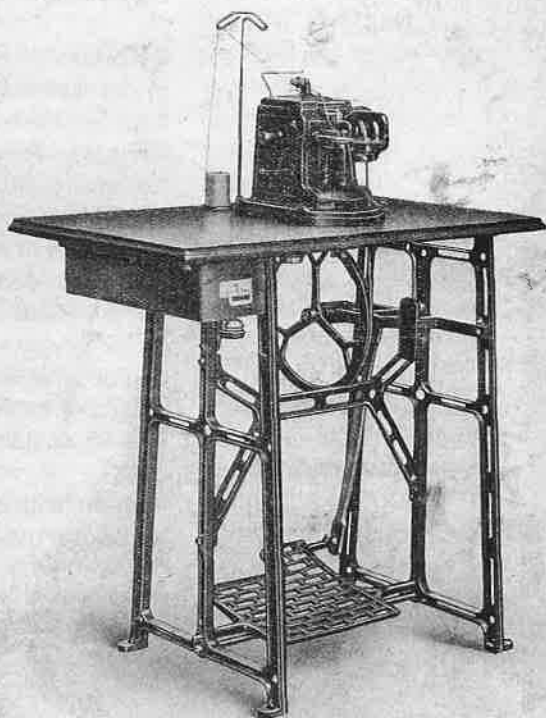

BONTSTIKMACHINES UIT BELGIË

In de 20ste eeuw waren in België drie bedrijven actief in het vervaardigen van bontstikmachines, namelijk Primus, La Perfectionnée Belge en Surgeta. Voor de tentoonstelling konden we beroep doen op de unieke verzameling bontstikmachines van de heer Rosenfeld, de kleinzoon van Jacques Rosenfeld, stichter en fabrikant van de voormalige Belgische Primus bontstikmachines. Aangezien dergelijke bedrijven meestal in de anonimiteit verdwijnen, geven we in deze publicatie graag een kort overzicht van het bedrijf Jacques Milo. (1)

Jacques Rosenfeld werd geboren in 1889 in Oostenrijk. Hij werkte daar oorspronkelijk als leerjongen bij een machinebankwerker, die tegelijkertijd ook wapensmid en hersteller van naaimachines was. Na

Machine surjetteuse pour Fourrures
" PRIMUS „

een onbezoldigde leertijd van drie jaar leidde hij een zwervend bestaan om uiteindelijk in 1910 in Brussel te belanden. Hij ging in dienst bij Singer, destijds de kweekschool voor de meeste technici van industriële en huishoudelijke naaimachines. Na de eerste wereldoorlog vestigde hij zich als zelfstandig hersteller van naaimachines en werd opgemerkt door de fabrikant van bontjassen Société Générale de Fourrures. Zij deden Jacques Rosenfeld het financiële aanbod om een kleine fabriek op te richten waar bontstikmachines zouden vervaardigd worden. Dit gebeurde dan ook in 1920. Onder de merknaam *Primus* bouwde men er eigen machines, verkocht men er ook andere naaimachines en zorgde men voor het onderhoud ervan. Zelfs in de volle glorie van het bont was het onmogelijk om enkel op het maken van bontstikmachines te kunnen overleven. Dergelijke machines zijn eenvoudig gebouwd en aan weinig slijtage onderhevig. Vele machines overleefden twee generaties bontwerkers.

Jacques Rosenfeld overleed in 1945 en de zaak werd overgenomen door zijn zoon Felix Rosenfeld. Nog gedurende drie jaar vervaardigde hij op dezelfde ambachtelijke wijze als zijn vader de Primus machines. Door de hoge concurrentie uit het buitenland bleek dit echter niet vol te houden. In 1948 zette hij de hele productie stil

en begon als Belgisch filiaal van de concurrent, de firma Succes uit Londen. Nog later legde de firma zich toe op industriële naai- en breimachines. Vandaag staat de firma bekend onder de naam *Jacques Milo* en verkoopt nog steeds materiaal voor de confectie.

(1) Uit ROSENFELD, Felix, *De mijlpalen van onze ontwikkeling* in *De kettingsteek*, tweemaandelijks tijdschrift van de firma *Jacques-Milo*, nr. 3, 1982

gebruikt bij het aftekenen van het patroon na het spijkeren. Omdat het krijt vaak stomp is, wordt daarom gebruik gemaakt van een krijtroller. Hiermee heeft men steeds een scherpe lijn.

De stikstertang of pincet

De kleine stikstertang wordt gebruikt om zowel de te stikken pelzen vast te grijpen als om de haren naar binnen te duwen.

De draadborstel

Deze borstel wordt gebruikt om het overtollige haar te verwijderen. Hij doet ook dienst om bij oudere pelzen de plakkende stoffen te verwijderen, zoals oude uitgevallen haren aan de binnenkant.

Mallen voor velverbindingen

Afhankelijk van de soort pels, wordt de verbinding snaad van het vel in een andere, meestal getande vorm gesneden. De bontwerker heeft steeds vormpjes ter beschikking om snel te kunnen werken. Hierbij wordt de vorm op de pels gelegd, vervolgens afgetekend zodat men de pels correct kan snijden. Men onderscheidt de rechte, de kleine en de grote zigzag, de golfnaad, enz. Daardoor is het mogelijk om het ene vel onzichtbaar in het andere te laten overgaan.

Houten schachten
Iedere bontwerker heeft in zijn atelier wel een aantal houten schachten in verschillende

formaten in voorraad. Deze worden gebruikt om de nog gesloten vellen strak overheen te spannen en op deze manier de vellen perfect op de juiste plaats te kunnen opensnijden

Houten mal voor mof

Voor het maken van een mof heeft de bontwerker een houten mal nodig. Hierover worden de stukjes vellen gespannen om aldus het gewenste model te verkrijgen.

Etiketten

De handelaars in pelzen bezorgen de bontwerkers bij het leveren van bepaalde soorten vellen dikwijls ook de bijpassende etiketten. Deze etiketten zijn certificaten van geregistreerde handelsmerken en waarborgen de kwalitatieve oorsprong van de pelzen.

De pelsmakerskeg of bontwerkerskeg

(ook wel *câle* genoemd, vaktaal voor een soort plooi)
De keg is een hulpstuk dat de bontwerker gebruikt om het bont in een bepaalde plooi te brengen en zodoende meer breedte te geven, bijvoorbeeld aan de elleboog. Die plooi wordt gevormd tijdens het spijkeren vooraleer de naden gestikt worden.

De snitroller

Bij de techniek van het uitlaten (zie hoofdstuk technieken) is de snitroller een handig hulpmiddel. Het bestaat uit een metalen rol die zo geconstrueerd is, dat V-snitten op een even-

wijdige afstand op het vel af te drukken zijn. Er zijn ook rechte rollen in de handel die op verschillende snitafstand verkrijgbaar zijn en kunnen gewisseld worden van handvat. Door met pakpapier het vel gedeeltelijk af te dekken, is het mogelijk hiermee naar keuze in een hoek van willekeurige graden enkele en dubbele V-snitten af te drukken. Tegenwoordig zijn ook snijmachines met cirkelmessen in de handel waarbij men een half vel in de machine schuift en het er volledig versneden uitkomt.

Klopstokken en klopmachine

Tijdens de verwerking en de bewaring van de pelzen is het noodzakelijk dat het bont regelmatig wordt opgeklopt. Hiervoor zijn verschillende systemen op de markt. Aangezien niet alle soorten machinaal mogen geklopt worden, zijn er eenvoudige klopstokjes beschikbaar. Dit manueel kloppen gebeurt op een bepaalde maat, één harde en twee minder harde slagen. Iedere leerling-bontwerker moet tijdens zijn opleiding deze techniek leren uitvoeren. Sterkere pelzen kunnen geklopt worden met een klopmachine; dit is een machine die met klopstokken is uitgerust. Aangezien dergelijke machine op verschillende hoogten kan ingesteld worden, kunnen er ook verschillende soorten pelzen mee behandeld worden. Daarnaast bestaat nog een machine die

uitgerust is met riempjes. Het kloppen gaat hiermee veel vlugger, maar is ook riskanter. Als de machine niet perfect is afgesteld, loopt men de kans er de haren uit te slaan. De recentste toestellen bestaan uit een rol waarop riemen zijn gemonteerd die om een horizontale as draaien, zodat de riemen op een tafelblad kunnen slaan. Zowel de snelheid als de kracht waarmee de riemen in het bont slaan zijn regelbaar. Een afzuigstelsel zorgt ervoor dat alle vrijgekomen haar, stof en andere deeltjes verwijderd worden.

De louterton

Dit is een grote ton die langzaam om een horizontale as draait en waarin zich zaagsel bevindt. Hierin draait het bont ongeveer een half uur rond. Sommige loutertonnen zijn voorzien van een inrichting om warme lucht te blazen. Er zijn altijd twee soorten tonnen. De gesloten ton of louterton en de open ton of klopper. Ook deze machine heeft voor de bontwerker een dubbele functie. Enerzijds kan men met deze ton de soepelheid van het leder en het haar van de pels herstellen. Anderzijds wordt de louterton ook gebruikt als reiniging om het vet uit de haren te verwijderen.

De bontstikmachine
Vrijwel het belangrijkste toestel van de bontwerker is de bontstikmachine waarmee de vellen uiteindelijk aan elkaar

genaaid worden. Een bontstikmachine naait overhands. De vellen die aan elkaar gestikt worden, schuiven met de beharing tegen elkaar, tussen twee geribbelde wieltjes door. Dit gebeurt terwijl de naald en de grijper de draad er overheen leggen. Het is belangrijk dat het bont op de juiste diepte gepakt wordt omdat de kanten strak tegen elkaar moeten klemmen. De spanning in het naaigaren moet dus precies afgesteld zijn op de dikte van het leder van het vel. Het grote voordeel van de bontstikmachine is tijdwinst die men verkrijgt. Een tweede

belangrijke verbetering kwam door de overhandse stiklussen. Elke velverbinding kon nu met het pelsmakersmes worden doorgesneden zonder dat het doorgesneden stikgaren moest worden vastgelegd. De overhandse naad klemt immers iedere gestikte lus samen. Bij handgenaaide velverbindingen die doorgesneden werden was het een tijdrovende klus om alle uiteinden terug vast te leggen.

DE VERSCHILLENDE TECHNIEKEN

Om een kledingstuk in bont te maken, beschikt men tegenwoordig over

een voorgeklasseerd assortiment vellen. Het probleem met deze pelzen is dat ze wat betreft vorm nooit perfect passen om ze tot een mooi geheel te verwerken. Ze zijn met andere woorden te breed, te kort, te lang of te smal. De techniek van de bontwerkers bestaat erin de vorm van de vellen aan te passen aan het model en het patroon van het kledingstuk. Daarom werden diverse technieken uitgedacht om het gewenste resultaat te verkrijgen. Hieronder volgt een korte beschrijving. Uiteraard is het voor de bontwerker in de praktijk heel wat

ingewikkelder en komt er ook heel wat rekenwerk aan te pas.

Volvel

De volvel is de eenvoudigste en goedkoopste techniek om te snijden. Hierbij worden van het vel de kop, de poten, de buik en de staart afgesneden tot een geometrische vorm. Deze vellen worden dan zoals patchwork aan elkaar genaaid.

Van één vel twee maken = dedoubleren of ontdubbelen

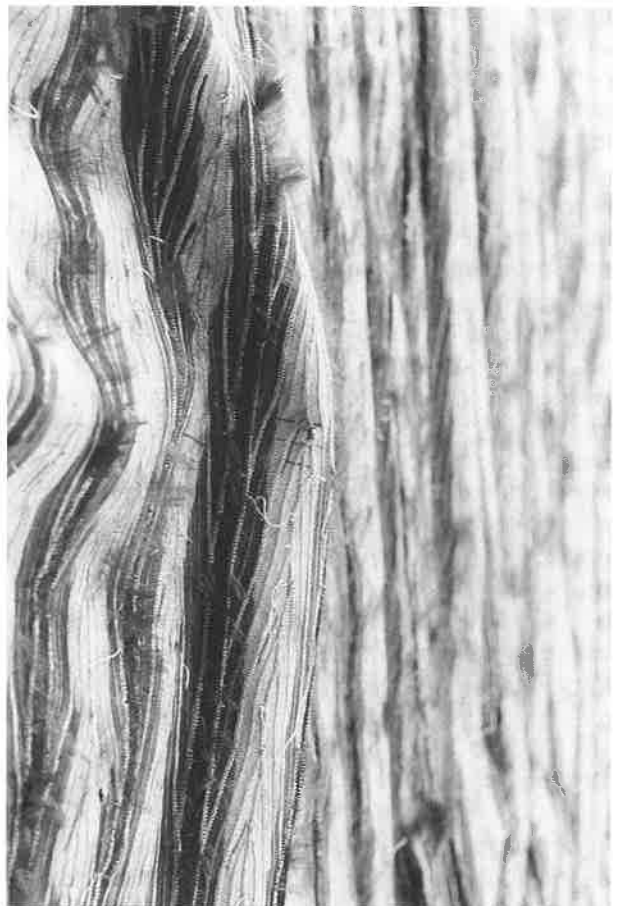
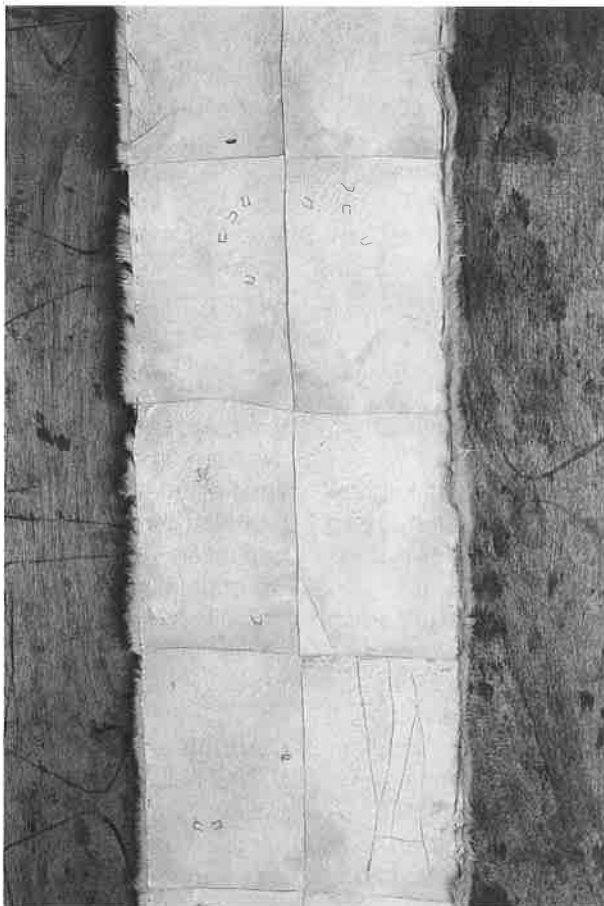
Met deze techniek maakt men van één vel, twee identieke vellen die de halve breedte van het oorspronkelijke

TECHNIEK VAN DE VOLVEL.

PDS-Vellenbewerking, Destelbergen, foto Josiane Kisteman MIAT

VOORBEELD VAN AAN ELKAAR GENAAIDE REPEN UITGELATEN VELLEN.

Foto uit atelier Parmentier, Meulebeke door Josiane Kisteman, MIAT

vel hebben, maar dezelfde tekening in pels vertonen. Ook dit gebeurt eigenlijk zeer eenvoudig. Het vel wordt in de lengterichting in smalle repen gesneden. Elke reep krijgt hierbij een nummer. Men neemt nu achtereenvolgens de even nummers en naait deze aan elkaar. Daarna doet men hetzelfde met de oneven nummers. Het resultaat zijn twee kleinere, maar gelijksoortige vellen. Op deze manier kan men zelfs drie vellen uit één maken.

Mariëren of omzetten

Dit is een werkwijze om

een kledingstuk te maken met een symmetrische linker- en rechterkant. Zelfs in een zeer goed gesorteerd velassortiment zijn geen twee vellen identiek. Om te vermijden dat er links en rechts in een kledingstuk zichtbare verschillen in kleur en haarlengte zouden voorkomen, gebruikt men de techniek van het omzetten. In de middenrug van het model komt een niet versneden vel. Links en rechts wordt dit verbonden met de rechter- en linkerhelft van het volgende vel. Vervolgens stikt men aan deze twee helften, links

en rechts, in volgorde de linker- en rechterhelft van het derde vel. Zo gaat men verder tot men de volledige breedte van het patroon bedekt.

Galonneren

De techniek van het galonneren wordt vooral toegepast bij pelzen met dikke beharing. Door het volume in haar hebben deze pelzen de neiging om bij een natuurlijke verwerking bol te staan door een teveel aan volume. Daarom gaat men de pels in reepjes snijden en hiertussen reepjes leder of daim stikken. Door het lange en dichte haar zijn de tussengevoegde reepjes niet te zien. Deze techniek heeft verscheidene voordelen. Er wordt minder volume verkregen, dus de mantel zal op termijn niet bol komen te staan. Ook het gewicht van de mantel is minder waardoor het dragen aangenamer is. Men kan hierbij aan het kledingstuk ook een geometrisch of vederen uiterlijk meegeven. Het enige nadeel bestaat erin dat de haren vlugger slijten.

Intercalleren of ineen-snijden, ineenverbinden, ineenpassen

Voor pelzen met kort haar gebruikt men de techniek van het intercalleren. Hierdoor kan men van gelijksoortige vellen één lange gelijkmatige band maken volgens de werkelijke lengte van het patroon, waarbij men de breedte van de vellen behoudt. Twee of

meerdere vellen worden volgens een gepaste naad in drie delen gesneden, namelijk de kop, het lichaam en het kruis. Vervolgens worden de koppen, de lichamen en de kruisen weer aan elkaar gestikt. Op deze manier verkrijgt men één lange band die overeenkomt met de lengte van de mantel.

Uitlaten of allongeren

De meest spectaculaire en zeer arbeidsintensieve techniek is ongetwijfeld het uitlaten van een vel. Hierbij is het de bedoeling het vel een voldoende lengte te bezorgen, waarbij het automatisch versmald, om de lengte van het patroon te halen in één lange verticale strook vel. Dit zonder zichtbare horizontale of andere verbindingsnaden. Dit gebeurt volgens volgend principe. Het vel wordt in fijne V-vormige reepjes gesneden. Hoe langer de band moet worden, hoe meer reepjes er zullen gesneden worden. De reepjes zijn liefst smaller dan een derde van de haarlengte. Die reepjes worden dan ten opzichte van elkaar trapsgewijze verschoven. Niet meer verschuiven dan twee derde van de haarlengte om onzichtbaar te blijven. Vervolgens worden deze V-vormige reepjes terug aan elkaar gestikt. Naargelang de V-snit naar de stuit van het vel wijst, dan wel naar de kop, begint men aan de stuit dan wel aan de kop van het vel te stikken.

EEN UITGELATEN VEL.

Bruikleen Mevr. Muyderman, Dendermonde, foto Josiane Kisteman, MIAT

Men stikt dus tegen het haar in omdat dit het wegstrijken van de beharing tijdens het stikken gemakkelijker maakt. Bij brede vellen en bij vellen met veel verloop van kleuren of haarlengte gebruikt men de dubbele V-snit of ook W-snit genoemd, om voorsnog een goed resultaat te verkrijgen. Optimaal is dat deze hele bewerking onzichtbaar is bij een gedragen kledingstuk.

VAN VEL TOT BONTMANTEL

Het bont legt een hele weg af vooraleer het van gelooid vel tot een mantel verwerkt is. In de hierna volgende beschrijving trachten we een overzicht te brengen van de verschillende stappen die gebeuren in het atelier van de bontwerker. Uiteraard is dit een algemeen overzicht en zijn er per pels nog variaties mogelijk. De bedoeling is vooral om uit te leggen hoeveel gespecialiseerd ambachtelijk werk er verricht wordt om een dergelijke mantel te maken. In de tentoonstelling tonen we in dit opzicht speciaal enkele oude mantels die gedeeltelijk opengehaald zijn, zodat de verschillende stadia duidelijk herkenbaar zijn.

Als een klant een mantel op maat bij een bontwerker wenst te kopen, zal uiteraard eerst een keuze worden gemaakt van het soort bont en het model. De bontwerker begint dus

met het maken van een patroon. Indien de bontwerker patronen bestelt bij een modeontwerper, kan men hieruit het gewenste selecteren. Hierna wordt het patroon omgezet in katoenbaalstof of calicot om de snit en de pasvorm van het kledingstuk te controleren.

Daarna gaat de bontwerker over tot het selecteren van de vellen. Hierbij worden uit een lot vellen diegene geselecteerd die overeenkomen in grootte, kleur, haarlengte, glans, enzovoort. Hoe groter de voorraad vellen, hoe zuiverder kan geselecteerd worden. Meestal koopt een bontwerker bij de groothandelaars van pelterijen een assortiment vellen, voldoende in aantal om een kledingstuk te maken. De bontwerker heeft deze bundels vellen in voorraad om aan potentiële klanten te kunnen tonen. Dit geeft het voordeel dat de kans op slechte of niet bruikbare vellen beperkt wordt. Na dit sorteren zal de bontwerker ook berekenen hoeveel vellen er nodig zijn, de vellen nummeren en hun plaats in de mantel aanduiden. Eenmaal de keuze van de vellen gemaakt, haalt men er de foutjes uit en worden ze hersteld. Deze foutjes zijn bijvoorbeeld kale plekken, gaten en scheurtjes. Hiertoe wordt het vel met de hand uitgerekt en blaast men in de vacht, zodat de kwaliteit van de pels goed zichtbaar is.

DE PASVORM.

Bruikleen Mevr. Muyderman, Dendermonde, foto Josiane Kisteman, MIAT

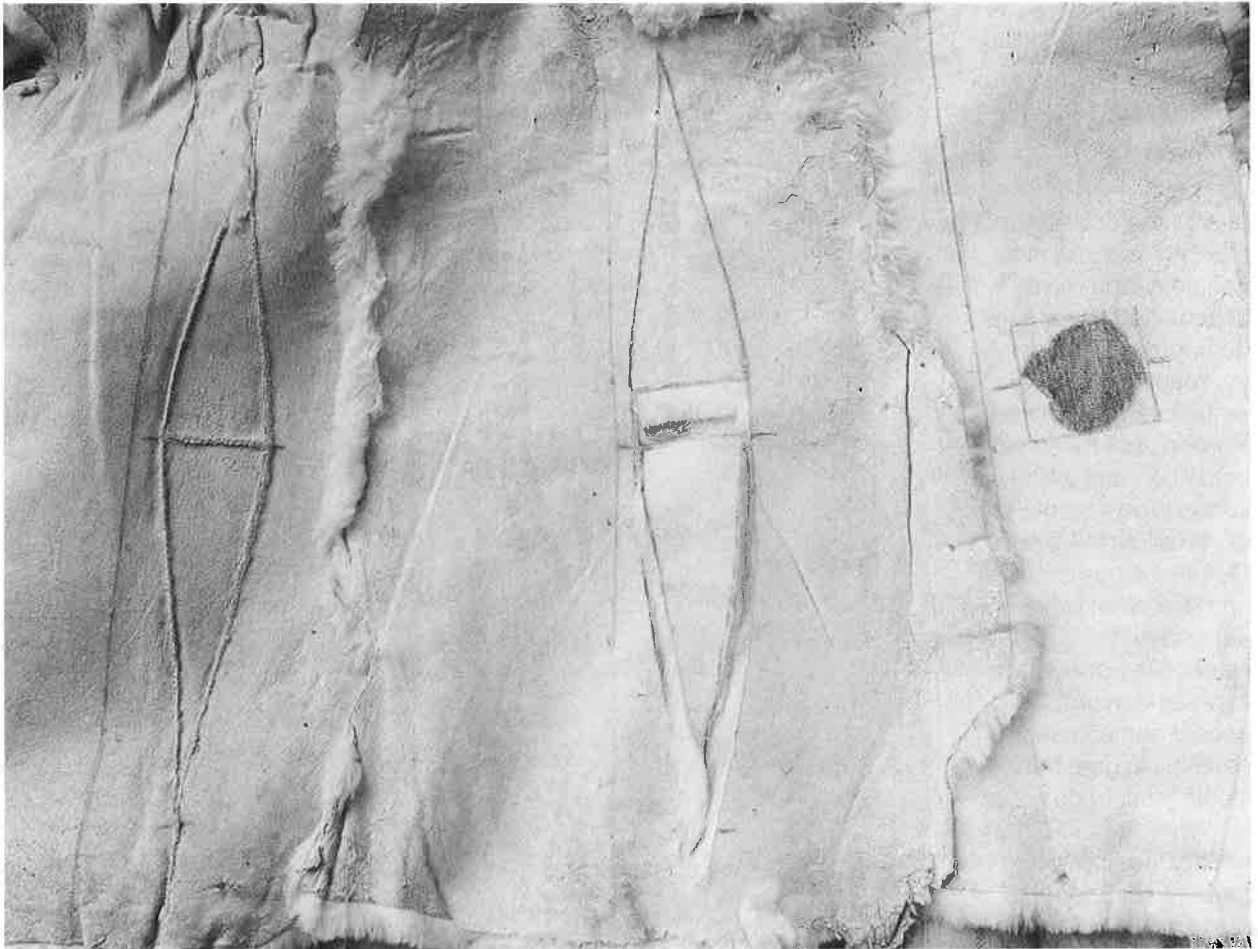
HET SNIJDEN VAN DE VELLEN.

Foto uit atelier Parmentier, Meulebeke door Josiane Kisteman, MIAT

Kleine foutjes worden verwijderd met een ovaalvormige snede en daarna weer gestikt. Voor grotere reparaties gebruikt men een zogenaamd tongetje. Vervolgens worden de vellen volgens de vereiste technieken aan elkaar gestikt tot de

afzonderlijke delen zoals het rugpand, de voorpanden, de mouwen en de kraag. Om nu het juiste model te verkrijgen, tekent men het patroon over op een papier of licht karton dat op de nagelplank bevestigd is. Hierover spijkt men de gestikte

DE DRIE STAPPEN TIJDENS DE REPARATIE VAN EEN VEL DOOR MIDDEL VAN TONGEN; MARKEREN - OVAALVORMIGE SNEDE - TERUG AAN ELKAAR STIKKEN.
 Bruikleen Centrum voor Volwassenenonderwijs Spermalie, Campus Gent, foto Josiane Kisteman MIAT

LINKS : HET AAN ELKAAR STIKKEN VAN HET BONT.
 Foto uit atelier Parmentier, Meulebeke door Josiane Kisteman, MIAT

ONDER: HET AANBRENGEN VAN EEN VOERING.
 Foto uit atelier Parmentier, Meulebeke door Josiane Kisteman, MIAT

panden of onderdelen van het model. Deze zijn voordien op de lederzijde bevochtigd met water. De bedoeling is het leder soepel te maken. Eenmaal alles in het juiste model gespijkerd is, laat men het geheel drogen. Na het drogen worden

de panden afgenageld of losgemaakt. Hierna begint de afwerking. Eerst gaat men alle boorden die nog moeten gestikt worden een katoenen lint aannaaien. Dit boordlint dient om het rekken van het leder tegen te gaan.

Tegenwoordig wordt hiervoor vaak een soort zelfklevend lint gebruikt. Het voordeel is dat het werk veel sneller gaat. Toch zijn sommigen van oordeel dat het plakband het leder beschadigd en bijzonder nefast is voor latere reparaties. Nadien wordt de gehele

binnenzijde van de verschillende panden van een verstevigende stof of percaline voorzien. Dit noemt men het pikeren en dient om het leder tegen uitrekken te beschermen en het voor inscheuren te behoeden. Daarbij voorkomt men ook dat

BENODIGDHEDEN TOT HET OPMAKEN VAN EEN VOS.

Bruikleen Mevr. Muyderman, Dendermonde, foto Josiane Kisteman, MIAT

de voering door eventuele scherpe kantjes van de naden wordt beschadigd. De kraag, de boorden van de voorpanden en de omtrek van de zakken worden voor de stevigheid nog eens extra voorzien van kemelhaar of van dikke vlieseline. Ook de haken, de ogen en de knopen worden aangebracht.

Nadat alle panden zijn afgewerkt, wordt het geheel aan elkaar gestikt. Nu gaat het kledingstuk in de klopper (open louterton) om het leder en de haren weer soepel te maken. Alle tijdens de vorige bewerkingen losgekomen haartjes worden hierdoor ook verwijderd. De binnenzijde wordt vervolgens voorzien van een voering. Na een laatste controle wordt de mantel nog eens geklopt en gekamd. De mantel is nu klaar voor verkoop of levering.

HET OPMAKEN VAN VOSSEN

Iedereen herinnert zich nog wel de *voskes* en de *cravatjes* van weleer. Net zoals het maken van mantels, was het opmaken van dergelijke vosjes een echte kunst.

Allereerst begint men met het uitsnijden van beide oren. Dit doet men op een dusdanige manier dat de opening welke in de lengte ontstaat, later als

lengtenaad in de kop kan dichtgenaaid worden. Hierna dienen de snuit van de kop en de oren geweekt te worden. Dit kan men door de kop met de neus in een schoteltje water te leggen. Men kan ook werken met in water gedrenkte watten die rond de snuit worden gebonden. Nadat het vocht voldoende is ingetrokken, worden de oren met spelden op een plankje gespannen en gedroogd.

Nu kan men aan de afwerking beginnen. Eerst worden de ogen op een stukje leder bevestigd en op de juiste plaats genaaid. Ook de oren worden half rond of in een hoek geplooid stevig ingenaaid. Vervolgens wordt een houten vorm met

pakpapier overtrokken en het papier met lijm ingesmeerd. De bevochtigde kop, met het leder buitenwaarts, wordt vanaf de snuit over de vorm van de kop getrokken. Om de gewenste vorm te verkrijgen, speldt men het geheel goed vast. Na een dag drogen, kan de houten vorm uit de kop genomen worden. Men kan hierbij ook werken met kopjes van geperst karton die in de kop gekleefd worden.

REPARATIES

Indien een mantel op een aantal plaatsen slijtage begint te vertonen, kan de bontwerker dit herstellen. De enige moeilijkheid is het vinden van een vel dat op gebied van structuur

en kleur perfect bij de te repareren bontmantel past. Een bontwerker beschikt uiteraard over een grote voorraad vellen, waartussen vroeg of laat wel altijd iets bruikbaar kan gevonden worden. De reparatie is dan vrij simpel. De versleten plek wordt eruit gehaald en vervangen door nieuw bont.

Indien het geschikte vel niet gevonden wordt, kan de bontwerker andere oplossingen voorstellen. Door een zogenaamde tong te trekken, kan men de plek wegnemen. Uiteraard zal men dit niet toepassen op een duidelijk zichtbare plaats. Hier zal de bontwerker veeleer geneigd zijn om twee vellen in de mantel van plaats te verwisselen.

HET ONDERHOUD VAN BONT

Aangezien bont een natuurproduct is, dient het ook als dusdanig behandeld en onderhouden te worden. Hierbij is het belangrijk om aan te halen dat bont ook kwalen kan hebben waaraan de gebruiker niets kan doen. Omdat bont zodanig veel verschillende bewerkingen ondergaat, is het logisch dat er af en toe iets fout kan gaan.

Het afzonderlijk loslaten van de kroonharen

Bij nieuw bont kan het voorkomen dat de snitharen nog niet volledig verwijderd zijn en tijdens de eerste draagtijd nog loslaten. Normaal verdwijnt dit verschijnsel spoedig vanzelf. Bij reeds langer gedragen bont ligt de oorzaak meestal bij het verlies aan kracht van het leder. Hierdoor wordt de haarwortel langzaam gelost. Het bont wordt zogenaamd *mildharig*. Bij heel oud bont is het probleem veeleer een normaal ouderdomsverschijnsel.

Uitvallen van de haren met plukjes

Indien kroonhaar en wolhaar samen in plukjes loslaten, dan is het bont zo goed als zeker aangetast door de mot. Als men een plukje haar uiteen rafelt, zal men een goed verborgen coconnetje vinden. In dit geval kan enkel de bontwerker helpen. Na bestrijding van de mot, zullen er kale plekken in het bont blijven. Kleine kale plekkjes kunnen bedekt worden door het eromheen geplante haar. Bij grote kale plekken is reparatie echter onvermijdelijk.

Afbrokkelen van het haar

Sommige soorten bont met vrij stugge beharing hebben de neiging tot afbreken. De oorzaak is meestal dat de pels te warm is geweest of aan wrijving is blootgesteld. Hier is zeer weinig aan te doen. Men kan het enkel herstellen door het vel te vervangen.

Ineenstrengelen van de haren tot viltachtige plekken

Dit probleem komt meestal voor door wrijving. Men kan het voorkomen door zulke plekken tijdig zacht uit te kammen.

Omkrullen van de haren

De oorzaak ligt meestal in het feit dat het bont werd blootgesteld aan warmtebronnen zoals zon achter glas, kachel of radiator. Vooral bont met dikke haren is hier gevoelig voor.

Verkleuren

Bont is nooit volkomen kleurecht en houdt men het liefst niet langdurig aan licht blootgesteld. Bont dat een tijd niet gedragen wordt, bijvoorbeeld tijdens de zomer, wordt bij voorkeur in het donker opgeborgen.

Het leder wordt hard en stug

Dit is een veel voorkomende kwaal die vooral te wijten is aan een te langdurige vochtige omgeving. De bontwerker kan het bont eventueel weer soepel maken in de klopper.

Het leder gaat scheuren

Bij nieuw bont ligt de oorzaak van het scheuren in het feit dat een naadje niet goed heeft 'gepakt' op de bontstikmachine. Men kan het gewoon overnaaien. Bij ouder bont liggen de oorzaken bij de verzwakking van het leder door ouderdom en een te vochtige omgeving.

De bontmantel verliest model

Als het bont te sterk is uitgespannen, zal het later de neiging tot krimpen hebben. Is het echter te weinig gespannen, dan zal het op bepaalde plaatsen gaan rekken. Het is voor een bontwerker geen groot werk om het bont even opnieuw te spannen in het gewenste model.

Vermijden van slijtage

Iedere bontwerker kent de typische slijtplekken aan de linkerzijde van de mantel, namelijk aan de elleboog en de mouw. De oorzaak is gearmd lopen, waarbij de harde stof van de herenkostuum door wrijving slijtage veroorzaakt. Randen van mouwen, de zakken en de kraag zijn eveneens plaatsen die het vlugst beginnen te slijten. Het is ook sterk afgeraden om met de mantel in de wagen te zitten. De haren van het bont raken klem tussen de stoffering van de autostoel. Door het op en neer bewegen of door schokken worden de haren er als het ware uitgetrokken.

Bont in de regen

Bont kan gerust tegen een druppeltje regen. Vermijd wel een fikse regenbui, waardoor het bont door en door nat kan worden. Hierdoor wordt het leder weer rekbaar en kan de mantel uit model gaan. De correcte manier om een vochtig geworden bontmantel te drogen is door deze te hangen op een koele plaats waar luchtverplaatsing is. Laat uw bontmantel nooit drogen dicht bij een warmtebron. Hierdoor droogt het leder uit en bestaat de kans dat het haar zal verschroeien. Is de bontmantel doorweekt, dan doet u er best aan om hem naar de bontwerker te brengen voor een behandeling.

Ventileren

Wanneer bont langdurig zonder ventilatie is, verstikt het als het ware. Daarom moet bont regelmatig worden gelucht, waarbij men het eens flink uitschudt en zachtjes opklopt. Het beste is bont eens op een droge dag buiten te hangen, dit in de schaduw en in de wind.

Bestrijding van de mot

De mot behoort tot de insectensoort van de vlinders en begint haar leven als rups. In dit stadium is de mot schadelijk en wordt dusdanig beschouwd als de aartsvijand van bont. Het hoofdvoedsel van de rupsen is de hoornstof waaruit dierlijke haren bestaan. Vandaar dat zij zich zo aangetrokken voelen tot pelterijen, maar ook tot andere stoffen waarin dierlijk haar verwerkt is. De motten vinden niet alle soorten bont even smakelijk. Bont met dicht en zacht wolhaar geniet de voorkeur. Zo is vos ware chocolade voor de motten.

Aangezien de mot een hekel heeft aan frisse lucht, is het aangewezen een bontmantel regelmatig te luchten. Hierbij is het ook aangeraden de mantel eens te schudden, want de eitjes worden los in het bont gelegd. Voorkomen is echter beter dan genezen. Vroeger gebruikte men ter bestrijding paradichloorbenzal, beter bekend als de mottenbal. Dit bleek echter giftig en kankerverwekkend te zijn. Daarom raadt men nu gewoon een algemeen verkrijgbaar insectenwerend middel aan.

Reinigen van bont

Een bontmantel moet zoals andere kledingstukken regelmatig gereinigd worden. Kleine reinigingen, zoals een vette kraag, kunnen perfect gedaan worden met speciaal hiervoor bestemde reinigingsmiddelen. Heeft de bontmantel echter na verloop van tijd een grondige reiniging nodig, dan zal de bontwerker deze reinigen in de louterton met zagemeel. De voering kan gewoon vernieuwd worden.

De beste bewaring

De beste manier om bont perfect tijdens de zomer te bewaren is bij de bontwerker zelf. Het geeft een volledige garantie, is vrij goedkoop en wordt beschouwd als een service naar de klant. De meeste bontwerkers beschikken over een kluis, waarin bont de hele zomer onder de meest ideale omstandigheden bewaard wordt. Deze kluis is donker, volkomen motvrij en heeft de ideale vochtigheidsgraad van 60 %. Voor men de bontmantel weer komt afhalen, zal de bontwerker deze nog eens volledig opwaarderen.

DE BEVER VAN DE UITROEIING GERED

Uit: Beauté du monde animal, Librairie Larousse 1970

DE DIEREN

De grote hedendaagse problematiek bij bont is de kwestie dat het een natuurlijk product is. Ieder vel is afkomstig van een dier en voor ieder vel dient een dier gedood te worden. We kunnen er echter niet omheen dat de bonthandel een drastische invloed heeft gehad op het bestand van bepaalde diersoorten. Vooral in de tweede hoogconjunctuur van eind 19de en begin 20ste eeuw is bijzonder ondoordacht gehandeld. Veel met uitroeiing bedreigde diersoorten zijn nog op het nippertje gered. Bij sommige diersoorten is de oorspronkelijke populatie nog steeds niet hersteld.

DE DIEREN TIJDENS DE MIDDELEEUWEN (1)

In vroegere tijden was het dragen van bont nog geen ethisch vraagstuk. Een dier was iets uit de natuur en

was zonder meer voor gebruik bestemd. Bij de eerste bloeiperiode van bont in de Middeleeuwen, kreeg de populatie van sommige dieren al een flinke deuk. Het grootste slachtoffer was ongetwijfeld de bever. Vroeger leefden bevers zowat overal in Europa aan rivieren, beken en vijvers. Dit is ook nog af te leiden uit de namen van dorpen of steden waar het woord *bever* in voorkomt. In de 12de eeuw was Engeland het eerste Europese land waar alle bevers uitgeroeid waren. In andere Europese landen duurde het iets langer. Zo werd in Nederland de laatste bever geschoten in 1825 aan de Gelderse IJssel. In België verdween de bever omstreeks 1848. De bever dankte zijn populariteit echter niet alleen aan zijn pels. Ook de twee peervormige geurklieren, zowel bij het mannetje als bij het wijfje aanwezig,

waren in de Middeleeuwen fel gegeerd. Hieruit haalde men het zogenaamde *bevergeil* of *castoreum*, wat werd gebruikt als wondermiddel tegen zowat alle ziekten. Daarnaast had het beest ook nog het ongeluk een staart te hebben die beschouwd werd als een bijzondere delicatessse. Aangezien de staart door de kerk als vis werd geklasseerd, mocht deze ook op vastendagen gegeten worden. Ook in Noord-Amerika ont-snapte het dier nauwelijks aan de volledige uitroeiing toen de Europeanen aan de exploitatie van Canada begonnen. Uiteindelijk vaardigde de Canadese regering in het begin van de 20ste eeuw beschermingsregels uit om het dier van de totale ondergang te redden. Een ander dier dat in de loop der eeuwen gruwelijke vervolgingen kende, was de das. (2)

Alhoewel zijn bont niet hoog staat aangeschreven, heeft het dier wel zeer stevig leder en worden de haren graag gebruikt voor hoogwaardige penselen en kwasten. Het bont van dassen wordt wel vaak gebruikt als versiering. Het Duitse leger heeft jarenlang knapzakken uit bewerkt haar van de das gemaakt omdat de kleur harmonieerde met het uniform. Ook de tassen van de Schotse hooglanders in het Engelse leger zijn ervan gemaakt. Net zoals bij de bever, gebruikte men tijdens de Middeleeuwen dit dier om allerlei kwaaltjes te behandelen. Zo was vacht van een das in de schoenen de remedie om pijn aan de voeten te verlichten. De hermelijn wist zich integendeel wel te handhaven, alhoewel de vacht sinds de vroege Middeleeuwen in kledij werd aangenwend als voorrecht voor de ridderlijke stand en de wetenschapper. Vooral in Engeland wordt hermelijn hoog aangeschreven bij officiële feesten. De staatsmantel van de Engelse koning is, zoals bij monarchen van andere landen, met staartjes gegarneerd. De kroningsmantel is gespikkeld. Die mantel wordt door alle eminente personen gedragen die aan de kroning deelnemen. De breedte van de kraag en de rij

zwarte spikkels wijst naar de rang van de betreffende persoon. Enkel koning en koningin hebben recht op een onbepaald getal rijen spikkels. De kragen van prinses, prinsessen, hertog en hertoginnen hebben vier rijen spikkels. Markiezen, earls, graven en gravinnen hebben 3,5 rijen spikkels terwijl baronnen, lords en ladies 2,5 rijen spikkels mogen dragen. In tegenstelling tot wat velen denken, werd konijn (3) in de Middeleeuwen weinig als bont gebruikt. Nog verrassender is het feit dat het konijn pas vanaf de 12de eeuw in onze gewesten verscheen. Het dier kwam voor die tijd enkel in het wild voor in Noord-Afrika en het Iberisch schiereiland. Een leuk detail hierbij is het volgende verhaal. Toen de Feniciërs omstreeks 1100 V.C. op het Iberisch schiereiland landden, troffen ze er in grote getale een dier aan dat op eerste gezicht wat leek op klipdassen. Dit nieuwe dier was het konijn. De Feniciërs noemden het nieuwe ontdekte land echter *i-shefan-im*, wat eigenlijk eiland van de klipdassen betekent. Later werd dit door de Romeinen vervoerd tot *Hispania*. De konijnen werden naar onze gewesten gehaald door de monniken. Zij kweekten deze dieren om aan de reglementeringen van de vasten te ontsnappen. Op dagen dat de consumptie van vlees verboden was, mochten

de geestelijke wel pasgeboren konijntjes nuttigen. Ze kwamen immers uit het vruchtwater en werden met vis gelijkgesteld. Tijdens de ontdekkingsreizen werden de konijnen dan weer vanuit Europa uitgevoerd. Men zette konijnen uit op onbewoonde eilanden, waar ze dienden als eventuele voedselvoorraad voor schepen met voedselproblemen.

DE DIEREN VANAF DE 19DE EEUW

Toen het bont een tweede bloeiperiode kende in de 19de en 20ste eeuw, was dit vooral noodlottig voor de dieren uit de noordelijke continenten. Ze werden massaal gejaagd door kolonisten die zich daar ondertussen gevestigd hadden. Zo was in 1914 het reeds voornoemde Russische sabeldier (marter) in grote delen van het tsarenrijk uitgeroeid. Na de revolutie in 1917 werd in de Sovjet-Unie een gesloten jachtseizoen ingevoerd en werden er beschermde gebieden voor het dier ingericht. Omstreeks 1950 was het aantal sabeldieren weer even groot als in de 17de eeuw en kon er weer een gereguleerde jacht geopend worden. Met de ontdekking van de Canadese gebieden, begon ook de jacht op de zeeotter. Dit dier leefde oorspronkelijk in grote kolonies tussen de poolcirkel en de noordkust van Hokkaido. Toen de bonthandel de volle waarde van zijn

HERMELIJN IN ZONNEVACHT

Uit: Beauté du monde animal, Librairie Larousse 1970

EEN POOLVOS

Uit: Beauté du monde animal, Librairie Larousse 1970

EEN CHINCHILLA OF WOLMUIS LEVERT UITERST ZACHT BONT OP

Uit: Beauté du monde animal, Librairie Larousse 1970

DOOR HET BONT KWAM DE MUSKRAT NAAR EUROPA

Uit: Beauté du monde animal, Librairie Larousse 1970

pels leerde kennen, was het hek volledig van de dam. In 1910 was het dier bijna volledig uitgeroeid. Daarom besloten Rusland, Engeland, de Verenigde Staten en Japan de jacht op zeeotters te verbieden. In de Seal Convention (1911) werd de noordelijke zeebeer en de zeeotter beschermd. Sindsdien is de populatie zich aan het herstellen.

Met het succes van het bont, kwam men rond de eeuwwisseling in Europa op het idee om speciale kwekerijen, zoals in Amerika, ook hier op te starten. Vooral de Amerikaanse nerts (ook wel mink of *mustela vison* genaamd) bleek een dier dat op deze manier succesvol en rendabel kon gefokt worden. Reeds in 1866 boekte men de eerste goede resultaten in Noord-Amerika, om vervolgens vanaf de Eerste Wereldoorlog in Europa van start te gaan. Al gauw traden tijdens het fokken erfelijke kleurveranderingen op. Dit zette sommige fokkers ertoe aan om alleen met mutaties te werken en dieren opzettelijk voortdurend met elkaar te kruisen. Hierdoor ontstonden een groot aantal kleurvariëteiten. Niet zelden wisten de dieren uit de fokkerijen te ontsnappen en zich in geschikte streken te vestigen. Ook de zilvrevos kende hetzelfde verhaal. Deze zwarte mutatie van de Amerikaanse rode vos, werd voor het eerst

gefokt in Canada in 1892. Toen het bont van de vos enorm populair werd na de Eerste Wereldoorlog, werden in Europa op grote schaal kwekerijen gestart. Zo waren in de jaren 1930 over de hele wereld 11.000 fokkerijen actief. Toen de vos aan populariteit inboetste, verminderde het aantal kwekerijen aanzienlijk. Uit het Zuiden van Amerika, meer bepaald uit Peru en Chili, kwamen in de 18de eeuw de eerste pelzen van chinchilla's als grote zeldzaamheid naar Europa. In de 19de eeuw werden deze wolmuisjes een algemeen handelsartikel. Ze werden zodanig bejaagd dat ze nu in het grootste deel van hun oorspronkelijk leefgebied zo goed als uitgeroeid zijn. De pelzen van chinchilla's die op de huidige markt worden aangeboden zijn alle afkomstig uit kwekerijen. Dat ze via deze weg toch nog bestaan, is de verdienste van mijningenieur Chapman. Hij slaagde erin om na drie jaar 17 wilde exemplaren te vangen. Hiervan bracht hij er elf naar de Verenigde Staten. Bijna al de chinchilla's die nu in kwekerijen worden gefokt, zijn van deze elf afkomstig. Ook de welbekende muskusrat trippelt in onze contreien rond dankzij de bonthandel. Deze ratten zijn in oorsprong afkomstig uit Noord-Amerika, waar ze door de indianen al van oudsher werden gebruikt voor voeding

en kledij. Begin 20ste eeuw begon men de ratten in gevangenschap te kweken. De eerste muskusratten werden in Europa ingevoerd in 1905 door prins Colleredo-Mannsfeld. Hij bracht enkele paartjes mee als levend trofee van een jacht in Alaska. Ze werden uitgezet in twee vijvers van het landgoed Dobrisch, 40 km gelegen ten zuidwesten van Praag. Van hieruit verspreidden de dieren zich over Centraal-Europa. Tot de jaren 1930 werden in Europa nog tal van kwekerijen opgericht. In 1928 kregen in België drie fokkerijen de toelating om met de kweek te beginnen, namelijk te Begijnendijk, Huissignies en Manderfield. Reeds in 1930 werden de vergunningen ingetrokken. Ondertussen bleek ook dat het kweken van muskusratten economisch niet rendabel was. Maar ondertussen waren al een aantal exemplaren ontsnapt, die zich vrij snel wisten voort te planten. Vandaag wordt de muskusrat beschouwd als een schadelijk dier en dient het volgens de richtlijnen van de overheid volledig te worden uitgeroeid.

Dieren (1) gebaseerd op *Evolution of domesticated animals*, edited by Ian L. Mason, Animal breeding consultant formerly FAO, Rome, Longman, London and New York, 1984 en GRZIMEK, Bernhard, *Het leven der dieren: encyclopedie van het dierenrijk*, Utrecht, 1982
das CRIEL, Dirk, *De das in Vlaanderen, een verhaal in*

zwart en wit, Brugge, 1999
Konijn (2) ANTON ERVYNCK & ACHILLES GAUTIER, *Van wild konijn tot Vlaamse Reus; de geschiedenis van onze huisdieren; in 100 jaar "het neerhof" 1889-1989*, Gent, 1989

DE DIERENBESCHERMINGS- ORGANISATIES

Hedendaags is de zeehond wellicht het dier met de grootste symbolische waarde betreffende de acties tegen bont. Sinds 1967 werd overal ter wereld massaal geprotesteerd tegen de brutale slachtingen van deze dieren. Het hele verhaal betreft voornamelijk de zadelrob of de Groenlandse zeehond. In het voorjaar trekken deze dieren in enorme kudden naar het zuiden om op bepaalde plaatsen op het ijs hun jongen te werpen. Deze huid van de pasgeboren en wollige jongen worden onder de naam *whitecoat* als waardevolle pelzen beschouwd. Het slachten van de dieren gebeurde op afschuwelijke wijze. De jagers werden op het pakijns gedropt met de bedoeling op korte tijd zoveel mogelijk pelzen buit te maken. Vaak waren het onervaren werklozen die voor een aantal dagen gehuurd waren en per pels betaald werden. De weerloze dieren werden met een knuppel de schedel ingeslagen en vervolgens onmiddellijk gestroopt. De kadavers liet men gewoon achter. De verontwaardiging laaide echter nog hoger op toen na onderzoek werd beweerd dat 50

VOORBEELD VAN EEN VOSSENFARM, PENNSYLVANIA.

Foto bruikleen PETA

EEN VOS IN EEN KLEM.

Foto bruikleen PETA

NERTS IN EEN KLEM.

Foto bruikleen PETA

**VOORZIJD VAN EEN
PROTESTBRIEF DOOR
GAIA**

Bruikleen GAIA

**PROTESTADVERTENTIE
VAN DE PETA**

Foto bruikleen PETA

procent van de dieren nog in leven was tijdens het villen. Achteraf werd dit verhaal achterhaald als een opgezet spel, waarbij een jager betaald was om een dier levend te villen voor de camera.

De hele hetze rond het jagen op zeehondenjongen bracht de Groenlandse economie in de problemen.

Alhoewel in Groenland enkel de volwassen dieren worden gevangen (de jongen worden meer zuidelijk geboren) zakte de volledige handel in bont van zeehonden in elkaar. Momenteel wordt de visvangst (een tweede pijler waarop de Groenlandse economie rust) schaarser, door de grote groei van de populatie zeehonden voor de Groenlandse kusten.

Het gebruik van bont is voor heel wat dierenbeschermingsorganisaties een heet hangijzer, waarbij tussen de verenigingen zelf heel wat meningsverschillen bestaan. De hele discussie in onze streken draait rond het feit dat bont geëvolueerd is van doelmatig materiaal tot statussymbool, waarbij de doelmatigheid soms ver te zoeken is. Voor zover het bij het gebruik van bont gaat om de vellen van niet bedreigde diersoorten of dieren die in sommige gebieden een ware plaag kunnen vormen, is uit een oogpunt van bescherming weinig in te brengen. Een geheel ander aspect heeft het dragen van bont afkom-

stig van bedreigde pelsdieren. Op de Conventie van Washington werden in 1974 lijsten opgesteld van de soorten planten en dieren die bescherming hoeven. De staten waarvan de regeringen de conventie hebben ondertekend en de parlementen die deze ratificeerden, hebben zich hieraan te houden. In alle deelnemende landen is de handel in vellen van de bedreigde diersoorten niet meer toegestaan. Wie toch nog een dergelijk vel bezit, moet bij het binnenkomen of het verlaten van de Europese Unie kunnen aantonen dat men het vel reeds voor 1974 in bezit had.

Een ander probleem in de strijd tegen het dierenwelzijn is de regelmatig opflakkerende strijd rond de afschaffing van de klemmen. De Europese Unie heeft een richtlijn aangenomen waarbij het per 1 januari 1995 verboden was om in de Unie het bont van volgende diersoorten te verbieden: de Amerikaanse das, de Amerikaanse bever, de coyote, de hermelijn, de Canadese marter, het stinkdier, twee soorten lynx, de muskusrat, het sabeldier, de Canadese otter, de wasbeer en de wolf. Het gaat telkens om in het wild levende dieren die alleen met klemmen kunnen gevangen worden. Dit gebeurt vooral in de Verenigde Staten, Canada en Rusland. Op dit ogenblik hebben alle naar Europa pels

exporterende landen en de Europese Unie zelf een overeenkomst afgesloten om in de nabije toekomst enkel nog met genormaliseerde vangmiddelen te werken.

Als derde probleem in de bonthandel klagen de dierenbeschermingsorganisaties ook de commerciële kwekerijen aan. In deze kwekerijen van pelsdieren worden immers dieren gefokt met als commerciële bedoeling aan het einde van het seizoen de nodige dieren te doden en bont te verkrijgen. In België worden voornamelijk nertsen en in mindere mate vossen gefokt. De fokkers van nertsen werken naar Scandinavisch model. Dit betekent dat op het terrein in rijen open, maar afgedekte constructies zijn gebouwd. Hieronder verblijven de dieren in rijen kooien. De dieren worden gevoederd met vis, afkomstig van slachtafval. In de lente werpen de wijfjes hun jongen. Rond november zijn de dieren pelsrijp, wat wil zeggen dat hun wintervacht is verschenen en de pels een optimale kwaliteit bezit. Na selectie worden de dieren vergast. Vossen worden geëlektrocuteerd via elektroden in de muil en de anus. Voor sommige mensen is het fokken van pelsdieren vrij aanvaardbaar. Voor de dierenliefhebbers blijkt echter het tegendeel. Zij stellen dat de dieren in de kooien meer lijden dan hun wilde soortge-

noten. Die leven immers in vrijheid en hun natuurlijk gedrag wordt niet aan banden gelegd. Vooral de te kleine kooien worden sterk aangeklaagd. De dieren krijgen gedragsstoornissen, wat kan leiden tot chronische stress, zelfverminking en infanticide. De fokkers verdedigen zich door te stellen dat enkel een gezond dier een gezonde pels kan voortbrengen. Zij vinden helemaal niet dat hun dieren worden mishandeld, maar integendeel goed verzorgd.

In België ijvert vooral GAIA voor het lot van de pelsdieren. Regelmatig organiseren ze een actie, waarbij het publiek met de problematiek wordt geconfronteerd. Op gebied van wetgeving is er in België geen specifieke wet op dierenwelzijn in verband met bont. Er zou wel een wet in de maak zijn op Europees niveau, waarin de richtlijnen voor de pelsdierhouderijen bepaald worden. Er zijn wel milieuvergunningen nodig om kwekerijen op te richten, maar doorgaans levert dit geen problemen op. Het Wereld Natuur Fonds maakt geen bezwaar tegen het dragen van bont afkomstig van niet bedreigde of niet-kwetsbare pelsdierenpopulaties. Het fonds streeft ernaar dat alleen bont wordt verwerkt afkomstig van dieren, die daarvoor speciaal worden gefokt en op snelle, pijnloze wijze gedood.

DE IMITATIE VAN BONT

Indien men het heeft over imitatie van bont, dan kan men spreken over twee verschillende zaken. Zo bestaat er imitatie van bont op een andere soort bont, naast het huidige weven van kunstpels. Beiden streven meestal naar hetzelfde doel, namelijk de luxueuze uitstraling van bont op een goedkopere manier proberen te evenaren.

BONT IMITEERT BONT

Reeds in de 17de eeuw probeerde men door allerlei kunstmatige ingrepen op goedkopere soorten bont de donkere glans van het sabeldier en de otter te verkrijgen. Pas in de 19de eeuw, toen de technieken van het verven grote vooruitgang boekten, begon het imiteren van bont op grote schaal. Uit voorgaande tekst bleek dat het bont van konijn zich bijzonder goed leende tot het imiteren van allerlei soorten. De beste imitatie voor otter werd geleverd door de muskusrat. Vanaf 1870 begon men met het verven van muskusrat. Sinds 1880 werd het geverfd en geëpileerd, om vanaf 1898 geverfd en geschoren de perfecte imitatie te zijn. Hierbij verwerkte men het bont in grote lapen, waardoor de confectie van korte jasjes en mantels enorm steeg. Rond de eeuwwisseling in 1900 begon men met de imitatie van vos. Hiervoor gebruikte men de

staarten van het stinkdier, waarbij men plukjes witte haren tussen het wolhaar vastkleefde met een oplossing van rubber. Ook de witte plukjes haren en de kroonharen van de Amerikaanse das werden op een dergelijke manier verwerkt.

MODERNE WEEFSELS VERVANGEN BONT (1)

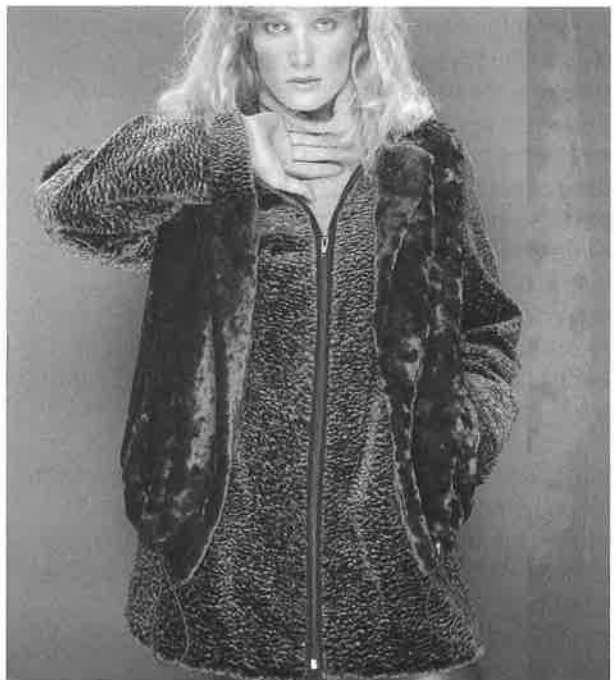
Vandaag wordt voor de imitatie van bont ook geweven kunstpels gebruikt. Hierbij gaat men kunstmatige vezels spinnen, weven en afwerken. Bij deze procédés is vooral het weven belangrijk. Het laat het vastzetten toe van het poolmateriaal in het grondweefsel. In de geweven grond gaat men katoen gebruiken, terwijl de pool een samenstelling heeft van acryl of van viscose. Dit naargelang de effecten die willen bereikt worden. Op deze manier verkrijgt men een weefsel dat gemakkelijk bewerkt en verwerkt. De afwerking gebeurt op bijna identieke wijze als met het echte bont. Zo gaat men de voorgesneden stukken aan elkaar stikken met een bontstikmachine. Dit soort imitatiebont maakte de laatste jaren grote vorderingen, waarbij verbluffende resultaten worden bereikt.

(1) info verstrekt door Couture Helene, Brussel

MANTEL IN IMITATIEBONT
foto bruikleen Couture Helene, Brussel

MANTEL IN IMITATIEBONT
Foto bruikleen Couture Helene, Brussel

HET VILTEN EN DE HAARSNIJDERIJ (1)

DE LOKERSE HAARSNIJDERIJ

Eén van de afgeleide industrieën van de bonthandel was het viltten met de daaraan verbonden hoedennijverheid en de haarsnijderij. In het eerste hoofdstuk zagen we reeds de aanwezigheid van dergelijke industrie bij de familie Chapal. Maar ook in België en meer bepaald in Lokeren was deze industrie eeuwenlang een belangrijke nijverheid. In deze tentoonstelling brengen we hiervan een volledig overzicht, waarbij we gebruik konden maken van de collectie uit het Stedelijk Museum van Lokeren.

Vermoedelijk waren het uitgeweken Hugenoten die in de 16de eeuw hun ambachtelijke kennis over het maken van hoeden in de Nederlanden hebben verspreid. Vanaf de 18de eeuw bevond zich te Lokeren een sterke concentratie van deze nijverheid. Oorspronkelijk werden de fijne hoeden bijna uitsluitend gemaakt van beverbont. Dit haar laat zich op een natuurlijke wijze gemakkelijk tot vilt verwerken. Aangezien de bever zeldzaam, en bijgevolg ook duur geworden was, schakelde men geleidelijk over op het gebruik van konijnen en hazen. Precies in deze tak kon Lokeren zich als een echte specialist profileren. De grote bloeitijd

situeert zich vanaf de tweede helft van de 18de eeuw tot aan de tweede helft van de 19de eeuw. Met de economische crisis ten gevolge van de Amerikaanse Burgeroorlog (1861-1865) begon de teloorgang van de hoedenateliers. In 1876 verdwenen ze voorgoed uit Lokeren.

Bij het verdwijnen van de hoedenmakers, bleef wel het voorbereidende werk of de zogenaamde *haarsnijderij* in Lokeren aanwezig. Deze arbeidsintensieve activiteit had vier zaken tot doel, namelijk de vellen reinigen en van het overtollige ontdoen, het haar laten viltten, het haar uit de vellen verwijderen en het afleveren van het haar aan de hoedenfabrieken. Omstreeks 1900 begon de nu zelfstandig geworden haarsnijderij flink opgang te maken. Reeds in 1913 waren er vier fabrieken waarin honderden arbeiders te werk gesteld waren, naast kleine ateliers die vaak familiebedrijfjes waren. Hiernaast had men ook nog een aantal *fatsoenbazen*. Deze werkten in onderaanneming voor grotere Engelse bedrijven die hier het vuile werk lieten opknappen. De firma's stuurden een hoeveelheid vellen om ze gedeeltelijk te laten bewerken. Nadien werden hen de zogenaamde *fatsoen-*

DE ONTVETTINGSTROMMELS OF DOUCHES.

Foto bruikleen Stedelijk Museum Lokeren

DE KAARDERS DIE DE VUILLE RESTJES UIT HET HAAR HALEN.

Foto bruikleen Stedelijk Museum Lokeren

vellen terug overge-
maakt.

De gebruikte vellen van hazen en konijnen werden voor 95 procent ingevoerd. De vellen van wilde konijnen, ook wel *keuntjes* of *gareinen* genaamd, kwamen uit Australië, Engeland en Schotland. Deze van hazen werden grotendeels ingevoerd uit Oost-Europa, Anatolië en Argentinië. De tamme konijnen of *kotkonijnen* kwamen uit eigen streek en uit de ons omringende landen. Vooral Frankrijk nam hier een groot deel voor zijn rekening.

DE WERKWIJZE IN DE HAARSNIJDERIJ

De vellen die in de werkplaats toekomen zijn binnenstebuiten gekeerd, zoals zij van het dier werden afgestroopt. Ze vertonen heel wat harde huidplooien die zij tijdens het drogen hebben opgelopen. Eén van de eerste bewerkingen bestaat erin om ze opnieuw mals te maken, waarna ze beter te behandelen zijn. Dit gebeurt in een opgewarmde, ronddraaiende ontvettingstrommel of de zogenaamde *douche*.

Die trommel wordt ook gedeeltelijk met zand of zaagsel gevuld. Hierdoor ontstaat een schurend effect, waarna het door de hitte vrijgekomen vet kan opgeslorpt worden. Na deze behandeling belanden de vellen bij de kaarders die per twee tegenover elkaar zitten aan de *kaardersbak*. Hun werk bestaat uit volgende taken. Eerst snijden zij de vellen open op hun knie of met de *pin*. Dit gebeurt in de lengte en op de buik, teneinde het beste haar op de rug niet te beschadigen. Vervolgens verwijderen ze de oren, de poten, het bekje en de staart. Oren, poten en bekje gaan naar de land- en tuinbouw als meststof, terwijl het staartje bestemd is voor de huisnijverheid. Na het *kaarden* van de vuilnis uit de haren, wordt het vel met de naakte zijde over de *overhaler* gehaald om de laatste rimpels en eventueel nog aanwezige klontertjes gestold bloed of vet te verwijderen. Daarna worden de vellen geklopt om de resterende fijne stof te verwijderen. Dit gebeurt machinaal in de *klopper*, een grote achtkantige trommel. Ook kunnen de vellen geborsteld worden, hetzij met de hand of mechanisch. In een volgende stap worden de lange, harde haren op de rugzijde van het vel verwijderd. Ze zijn immers ongeschikt voor de fabricatie van vilt. Bij konijnenvellen gebeurde dit vroeger met een *trekker* die

dit zogenaamde *windhaar* met een stomp mes uittrok. Later schakelde men over op een *trekmachine*. De vellen van hazen daarentegen worden meestal *gezuiverd*. Zuiveren betekent de ruige haren inkorten of afscheren met een *zuivermachine* tot enkel het geschikte haar voor het vilten overblijft. Om het haar te kunnen vilten gaat de *strijker* de behaarde zijde van het vel *strijken* met een in chemisch gedrenkte vloeistof. Het haar van hazen en konijnen beschikt immers niet over een natuurlijk vermogen tot vilten door de aanwezigheid van de hoornlaag. Men dient dus deze laag te splijten en zodoende de mogelijkheid scheppen om de haren aan elkaar te kunnen haken of vilten. Daarom wordt het ingestreken met het *strijksel* of *secret*, wat eigenlijk een oplossing van kwik is. Dit kwikzilver gebruikt men al sinds de 18de eeuw. Vroeger werden als hulpmiddelen melasse, urine, wijnmoer, wortelsap en zeezout gebruikt, aangelengd met kokend water. Reeds in 1727 gebruikte men in Parijs het kwikzilver. Vermoedelijk was het pas in het 3de kwart van de 18de eeuw in Lokeren doorgedrongen. Het is immers pas in 1787 dat *quik* geschreven vermeld staat in de Staat van Goed, opgemaakt bij het overlijden van hoedenmaker Joannes-Anthonius de Lagey. In ieder geval wordt de samenstelling van het secret

angstvallig geheim gehouden. Het spreekt voor zich dat het vervaardigen en het behandelen van een dergelijk product een uitermate ongezonde bezigheid is. Ook voor het milieu is het sterk vervuilend. Toen de overheid op een bepaald ogenblik het gebruik ervan probeerde te verbieden, stond ze voor een moeilijke opdracht. De fabrieken sluiten of oogluikend toezien. Vervangingsmiddelen waren immers zeer duur. Bovendien weigerden sommige hoedenmakers het haar te aanvaarden indien het niet met kwikzilver was behandeld. Na het *strijken* worden de vellen per twee, haar tegen haar, aan lange ijzeren staven opgehangen en naar de droogovens gebracht. Door het drogen zijn ze echter opnieuw zeer hard geworden. Daarom zal de *natmaker* ze op zijn werktafel één voor één met water besprenkelen. Hierna gaan ze naar de opbergplaats, waar ze buik op buik en haar op haar op elkaar worden gestapeld. Bovenop komen dan met stenen verzwaarde planken te liggen, zodat alles goed op elkaar geperst wordt. De daardoor ontstane vochtigheidsgraad zorgt ervoor dat de vellen hun soepelheid terugkrijgen. Bovendien blijft het *strijksel* verder inwerken, waardoor het viltproces doorgaat. Na ongeveer een maand in de opbergplaats verbleven hebben, worden de vellen volgens soort en kleur

opnieuw naar de werkplaatsen overgebracht. Vooraleer verdere bewerkingen te ondergaan, moeten ze eerst geborsteld worden. Het doel van de *borstelmachine* is de samengekleefde haren te ontwarren en in een gelijke richting te borstelen. De volgende stap situeert zich bij de *snijdster* die met de *snijmachine* huid en haar van elkaar scheidt. Het haar wordt hierbij niet afgesneden, maar ter hoogte van de haarwortel uit de huid verwijderd. De huid wordt daarbij in fijne reepjes gesneden, wat door de haarsnijders *vermicel* wordt genoemd. Deze reepjes zijn bijzonder geschikt voor de lijmfabrieken. Per vel wordt het vrijgekomen, vlokke haar door de snijdster opgevangen op een blinkende plaat die men *spiegel* noemt. De *snijdster* schuift nu het haar op de metalen plaat van de *stukkenuitrekster*. Deze plukt er de laatste onzuiverheden en stukjes vel uit weg. Het *buikhaar* wordt ondertussen verwijderd door de naast haar gezeten *buikafstrekster*. Dit haar van de buik, de witte en de blauwe zijde van de flanken, werden verwijderd naar gelang de bestelling van de hoedenmakers. Het kon inderdaad gebeuren dat die enkel eerste kwaliteit haar van de rug bestelde. De *vliezenmaakster* brengt het haar vervolgens in een opgebolde vorm of *vlies*. Tot slot worden de

vliezen verpakt in papieren zakken en afgeleverd aan de hoedenfabrieken. Meestal weegt men hierbij af tot 2,5 kilogram.

DE HUISNIJVERHEID OF HET STAARTJESSNIJDEN

Het meest vuile en het meest ongezonde werk, namelijk het *staartjes-snijden* werd uitgevoerd door thuiswerkers. In de tientallen dompige beluiken die Lokeren telde, zaten ze met de kinderen erbij rond de tafel, op het bed of op de vloer. Hun werk bestond erin om met een grote schaar het haar van de konijnen- en hazenstaarten af te snijden. Dit afgesneden haar ging terug naar de fabriek, waar het met ander haar vermengd werd in de *blaasmolen*, dit naargelang de bestelling van de hoedenmakers. Deze arbeid was verschrikkelijk ongezond. Overal vloog het stof rond en hing de

doordringende geur van de naftaline en kwikzilver waarin de staarten ondergedompeld waren geweest. In dezelfde ruimte werden de sobere maaltijden bereid, werd er gegeten en geleefd. Gelukkig kennen de meeste onder ons die toestand enkel van vergeelde foto's. Maar die schrijnende beelden die ze tonen, zeggen meer dan genoeg.

(1) Gebaseerd op PIETERS, MARCEL, *Bijdrage tot de geschiedenis van de haarsnijderij te Lokeren, in Van academie tot museum, Een bundel studies n.a.v. het eeuwfeest van het Stedelijk Museum van Lokeren.*

BIBLIOGRAFIE

Deze catalogus kwam tot stand door de selectieve verwerking van gegevens uit volgende literatuur. Gegevens uit andere bronnen, worden vermeld in de voetnoten.

CHAPAL, *Société Anonyme des anciens*

établissements C. & E. Chapal Frères & Cie, 1832-1932
 DELORT, Robert, *L'Histoire de la fourrure de l'Antiquité à nos jours*, Lausanne, 1986
 DE VRIES, J. H., *Bont*, Bussum
 D'HOEDT, C., *Animaux à fourrure*, HEIRWEGH, Marie-Caroline, *Bont*, Eindhoven Afdeling Confectie, Industriële Hogeschool van het Gemeenschapsonderwijs C.T.L., 1984
 HORN, Effi, *Pelze, Qualitäten-Eleganz-Prestige*, München, 1968
 LABELLE, Caroline, *La fourrure*, LAMBERTZ, Henk, *Prooi van de mode, Verslag over het leven van de miljoenen pelsdieren op de Europese bontfarms*, Baarn - Schoten, 1982
 LARISCH, P., *Die Kürschner und ihre Zeichen*, Berlijn, 1928
 MC KENNA, Carol, *Modeslachtoffers, een onderzoek naar het welzijn van dieren in*

pelskwekerijen, kopie van een nog te verschijnen publicatie
 NEDERLANDS TEXTIELMUSEUM TILBURG, *Pronken met andermans veren, 200 jaar Europese mode en natuur*, catalogus tentoonstelling, 1981
 PERRIER, J.-L., *Traité pratique du Fourreur Français*, Parijs, 1918
 POUILLARD, Véronique, *Hirsch & Cie, Bruxelles, 1869-1962*, Brussel, 2000
 PRAT, Jean-H., *Fourrure et pelletiers à travers les ages*, Parijs
 VANDENBOSCH, Michel, *Recht voor de beesten*, Baarn - Antwerpen, 1996
 VAN WORDRAGEN, A. F., *Bontvakboek*, 's-Gravenhage, 1954

Grote Winkler Prins Encyclopedie, Elsevier, 1975

Met dank aan Diederik Vandervennet, secretaris Belgische Bontfederatie, voor het ter beschikking stellen van de technische informatie.

DE PINNEMAN DIE DE VELLEN OPENSNIJDT.
 Foto bruikleen Stedelijk Museum Lokeren

DE STRIJKER DIE HET HAAR VILTKRACHTIG MAAKT.
 Foto bruikleen Stedelijk Museum Lokeren

VAN VOOR NAAR ACHTER; DE STUKKENUITTREKSTER, DE BUIKAFTREKSTER, DE VLIEZENMAAKSTER.
 Foto bruikleen Stedelijk Museum Lokeren

